

Jelena Vukićević

Samostalni istraživač
jelena.vukicevic@yahoo.com

Grad kao metafora reda: zabrana noćne prodaje alkohola kao sredstvo purifikacije javnog prostora*

Apstrakt: U radu se analizira zabrana noćne prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima u nekoliko gradova Srbije i njihova medijska reprezentacija od 2006–2013, uz podatke dobijene putem upitnika iz 2023. godine. Autorka polazi od pretpostavke da se zabrana može shvatiti kao sredstvo purifikacije javnog prostora kojim jedna društvena grupa uspostavlja dominaciju nad drugim društvenim grupama isključenjem tih grupa iz javnog prostora i praksi koje se u društvu definišu kao nepoželjne, a koje se u njima lociraju. Cilj je bio da se odgovori na sledeća pitanja: da li je zabrana imala za cilj da u toku noći iz javnog prostora ukloni (problematičnu) upotrebu alkohola i pripadnike nižih klasa kao nosioce nereda i izvore opasnosti po više klase; da li je cilj pomenutog postupka ostvarenje dominacije viših klasa i vrednosti koje one zastupaju; da li je na taj način kreirana predstava o gradu kao metafori reda, bezbednosti i moralne i fizičke čistote.

Ključne reči: zabrana noćne prodaje alkoholnih pića, grad, klasa, mladi, purifikacija javnog prostora, geografije isključivanja, Srbija

Uvod

Teorijsko polazište ovog istraživanja predstavljaju geografije isključivanja, termin koji je Dejvid Sibli uveo da označi načine kojima se određenim društvenim grupama sugerise da su nepoželjne u određenim prostorima (Sibley 1995). Društveni prostor se, kako ovaj autor ističe, u velikoj meri oblikuje pod uticajem predstava o pripadnosti tom prostoru i kriterijumima koji određuju tu pripadnost, u čemu ključno mesto zauzima pitanje konstrukcije sopstva (Sibley 1995). Konstruisanje sopstva uvek podrazumeva povlačenje granice prema Drugom

* Rad predstavlja prilagođenu verziju dela doktorske disertacije pod nazivom „Kulturna konceptualizacija zdravstvenih rizika kao sredstvo društvene kontrole na primeru zakonskog regulisanja upotrebe alkohola i duvana u savremenoj Srbiji“, odbranjene na Filozofskom fakultetu u Beogradu marta 2016. godine.

na osnovu niza kulturnih reprezentacija o ljudima i stvarima, pri čemu se Drugi definiše kao inferiorno, nečisto, loše, opasno, hijerarhijski niže biće. Te granice nisu samo simboličke nego i prostorne, a s obzirom na to da počivaju na demonizaciji Drugog, one su ujedno i moralne (Sibley 1995, 39). Drugi se uvek locira u prostoru koji se povezuje s nemoralom, dok se sopstvo pozicionira u prostoru povezanim s moralnim vrlinama (Cresswell 2005, 129). Percipirana ugroženost od strane Drugog dovodi do prostornog distanciranja, a ovaj oblik prostorne manifestacije odnosa moći praćen je i isključenjem Drugog iz prostora za koji se smatra da pripada sopstvu (Sibley 1995; Cresswell 2005; Thompson, Pearce, and Barnett 2007). Prelaženje granica od strane Drugog izaziva strah kod onih koje bi te granice trebalo da zaštite. To nije samo strah od blizine Drugog nego i strah od kontaminacije prostora i onih koji u njemu borave prisustvom Drugog, koje dovodi u pitanje njihovu specifičnost i različitost u odnosu na Drugog (Sibley 1995). Isključenje Drugog iz prostora kojem ne pripada jeste način da se povрати osećaj bezbednosti u datom prostoru, ali i način da se potvrdi identitetska specifičnost onih koji u njemu borave i za koje se smatra da pripadaju tom prostoru (Sibley 1995).

Navedeno teorijsko polazište bila je osnova od koje sam pošla u analizi zabrana noćne prodaje alkohola u nekoliko gradova Srbije (Beograd, Novi Sad, Kragujevac, Šabac, Zrenjanin), čiji su rezultati predstavljeni u ovom radu.¹ U radu se pošlo od pretpostavke da se zabrane noćne prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima mogu posmatrati kao sredstva purifikacije javnog prostora² kojima jedna društvena grupa uspostavlja dominaciju nad drugim društvenim grupama njihovim isključenjem iz javnog prostora i isključenjem praksi koje se u društvu definišu kao nepoželjne a koje se lociraju u tim grupama. Kroz ispitivanje te pretpostavke, u ovom istraživanju sam pokušala da odgovorim na nekoliko pitanja. Prvo pitanje jeste da li su ove zabrane bile uvedene kako bi se iz javnog prostora isključili pripadnici nižih klasa zbog toga što se tumače kao nosioci nereda i nasilja i izvori opasnosti po pripadnike viših klasa u kontekstu (problematične) konzumacije alkohola koja se među njima identifikuje. Drugo

¹ Ovo je samo jedan od aspekata analiziranih tokom šireg istraživanja koje je rađeno za potrebe pisanja doktorske disertacije u periodu od 2012–2015. Zbog formata, predmeta i obima rada, ovde su izneti rezultati onog dela istraživanja u kojem se zabrane tumače kao sredstva purifikacije javnog prostora, uz korišćenje nekih drugih segmenata bitnih za njihovo razumevanje.

² Javni prostor se u ovom radu definiše kao prostor dostupan svim građanima. Ipak, pri upotrebi ovog termina prvenstveno se misli na javni prostor na otvorenom jer se putem zabrane indirektno utiče na konzumaciju alkohola prvenstveno na ovim mestima. Konzumacija alkohola u zatvorenom javnom prostoru već podleže restrikcijama u okviru datog mesta, osim na mestima predviđenim za to, i nije u fokusu zabrane, zbog čega ovaj prostor nije relevantan u kontekstu teme koja je predmet ovog rada.

pitanje jeste da li se na taj način, uz istovremeno uklanjanje same prakse pijenja, javni prostor nastojao urediti tako da reflektuje vrednosti koje više klase zastupaju, poput samokontrole, umerenosti, pristojnosti, reda, označavajući ga na taj način kao prostor koji pripada njima. Konačno, cilj je bio i da se utvrdi da li su ove zabrane na pomenute načine doprinosile purifikaciji javnog prostora u vidu konceptualizacije grada kao metafore reda, kreiranjem predstave o bezbednosti i moralnoj i fizičkoj čistoti zajednice.

Vremenska ograničenja na prodaju alkoholnih pića van ugostiteljskih objekata punoletnim licima dobro su poznata mera politike kontrole alkohola. One mogu da podrazumevaju zabranu prodaje u određenom vremenskom intervalu u toku dana i/ili određenim danima, na svim ili pojedinim takvim mestima. Podaci Svetske zdravstvene organizacije iz 2010. pokazuju da je u toj godini zabrana noćne trgovine alkoholnim pićima bila na snazi u skoro oko polovine zemalja na svetu (Kolosnitsyna, Khorkina, and Sitdikov 2017). Prema izveštaju o politikama kontrole alkohola u Evropi iz 2016. godine, takve zabrane su bile na snazi u pojedinim zemljama (Kipar, Estonija, Finska, Island, Irska, Italija, Letonija, Litvanija, Malta, Norveška, Portugal, Rusija, Slovenija, Švedska, Velika Britanija), u različitim oblicima (European report on alcohol policy 2016). Većina mera ovog tipa ima ograničen uticaj, kako tvrde Berdzuli i saradnici (Berdzuli et al. 2020), izuzev drastičnijih slučajeva poput Litvanije³. Slično zapažanje ima i Skorobogatov (2021). Rezimirajući prethodna istraživanja na tu temu, ovaj autor navodi da većina studija dokazuje efikasnost tih zabrana u pogledu smanjenja konzumacije alkohola i štete u vezi s tim (v. i Kolosnitsyna, Khorkina, and Sitdikov 2017), ali da neke dolaze i do potpuno suprotnih zaključaka i da u tom pogledu ne postoji konsenzus. On takođe navodi da se postojeći rezultati uglavnom odnose na razvijene zemlje i posledice poput uticaja na saobraćajne nesreće i nasilje, ali ne i na mortalitet.

U Srbiji je prva zabrana prodaje alkoholnih pića tokom noći usvojena u Krajujevcu (2006). Tom odlukom je bilo propisano da trgovinski objekti koji prodaju alkoholna pića ne smeju da rade od 22–06 sati. Krajem 2009. godine u Novom Sadu je usvojena odluka o zabrani prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima od 23–06 sati. Naredne godine slična odluka usvojena je u Šapcu, a godinu dana nakon toga i u Beogradu, a važile su od 22–06 časova. Odluka doneta u Novom Sadu proglašena je neustavnom 2011. godine, a 2012. godine i odluka doneta u Beogradu. Izmenom Zakona o trgovini januara 2013. godine lokalnoj samoupravi dato je pravo da sama reguliše vreme, mesto i način prodaje alkoholnih pića. Nakon ove izmene u Beogradu je juna meseca te godine

³ U Litvaniji je 2018. godine uvedena zabrana prodaje alkohola u trgovinskim radnjama od 10–20h od ponedeljka do subote i od 10–15h nedeljom, izuzev na aerodromima, trajektima i železničkim stanicama.

ponovo uvedena odluka o zabrani noćne prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima. U isto vreme slična odluka usvojena je i u Zrenjaninu, odnoseći se na vreme između 23 i 06 časova, i ona je i danas na snazi.⁴ Avgusta 2013. godine u Novom Sadu je završena javna rasprava o nacrtu Odluke o radnom vremenu ugostiteljskih, trgovinskih i zanatskih objekata koji je podrazumevao i zabranu prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima od 22–06 sati, a konačnu odluku Skupština grada trebalo je da donese u septembru 2013. godine. Pretraga propisa, međutim, pokazuje da zabrana nije bila ponovo usvojena i da se ista situacija održala i do danas. U Beogradu je ova odluka ponovo ukinuta krajem 2015. godine zbog, kako su gradske vlasti navele, pada prometa i zaposlenosti. Nakon toga u prestonici nije bilo novih inicijativa za ponovno uvođenje zabrane.

Medijsko izveštavanje o uvođenju zabrane noćne prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima u Beogradu pokazuje da je taj potez vlasti izazvao debatu i polemike u javnosti, kao prestonici i najvećem gradu u Srbiji. Uvođenje zabrane u Beogradu naišlo je na veliki otpor jednog dela građana, mahom omladine, praćen čak i protestima. Predlagači i pobornici ove odluke ukazivali su na opasnost koju upotreba alkoholnih pića predstavlja po zdravlje i bezbednost njihovih konzumenata i po bezbednost osoba iz njihovog okruženja. Kao proklamovani ciljevi zabrane istaknuti su minimizacija zdravstvenih rizika i umanjenje šteta druge, pre svega bezbednosne prirode, kao što su, na primer, smanjenje broja saobraćajnih nesreća nastalih kao posledica vožnje pod dejstvom alkohola, smanjenje broja kriminalnih dela počinjenih u alkoholisanom stanju, postizanje javnog reda i mira u kasnim večernjim časovima. Protivnici su isticali da odluka krši ljudska prava i da nastoji da ostvari uticaj na donošenje odluka koje su u domenu privatne sfere. Ukazano je i na nesklad između proklamovanih ciljeva zabrane i načina na koji se oni pokušavaju ostvariti – na primer, da je nakon 22 sata alkoholna pića i dalje dozvoljeno konzumirati u ugostiteljskim objektima, da se ona u prodavnicama i dalje mogu kupiti ranije, kao i da je prekomerna upotreba alkohola štetna u bilo koje doba dana.

Narativ u vezi sa zabranom noćne prodaje alkoholnih pića u Srbiji⁵ razmotren je kroz analizu medijskog sadržaja u kojem je ova tema obrađena, a koji pokriva period od decembra 2006. do kraja 2013. godine. Kao izvori su korišćeni dnevna štampa (Danas, Politika, Večernje novosti, Blic, Press, Kurir, Alo), televizijske informativne emisije emitovane na televizijama sa nacionalnom pokrivenošću (RTS, B92, Prva, Pink) i vesti s internet sajtova pomenutih

⁴ Odluka u Šapcu i Kragujevcu je sve vreme bila na snazi od trenutka donošenja pa do danas.

⁵ Kako bi se izbegla duga ponavljanja, u radu se zabranom noćne prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima ujedno označava i zabrana koja propisuje da trgovinski objekti koji prodaju alkoholna pića ne smeju da rade između 22 i 06 časova, koja je na snazi u Kragujevcu.

radio-televizija i RTV Studio B. Podaci su dopunjeni 2023. godine na osnovu upitnika koji je popunilo 22 ispitanika iz Beograda. Cilj je bio da se ispita mišljenje građana o zabrani noćne prodaje alkohola koja je nekada bila na snazi u ovom gradu, o njenim eventualnim prednostima i nedostacima, kao i mišljenje o tome da li smatraju da bi bilo poželjno da se ova mera ponovo uvede. U istraživanju su mogle da učestvuju sve punoletne osobe koje u Beogradu žive od 2015. godine, odnosno od poslednje godine u kojoj je pomenuta zabrana bila na snazi i koji su u tom trenutku bili punoletni, budući da se zabrana nije odnosila na maloletna lica. Ispitanici su različitih profila i dolaze iz različitih društvenih miljea, raspona godina od 28 do 79. Među njima ima najviše onih u 30-im i 70-im, s obzirom na to da su u vremenu kada je zabrana u Beogradu bila aktuelna bili u dobu za koje se pretpostavlja da bi najviše mogao uticati na mišljenje o ovoj meri, kao pripadnici mlađe i starije generacije međusobno suprotstavljenih mišljenja zbog velike razlike u godinama.

Na građu je primenjena diskurzivna analiza orijentisana na sociokulturni kontekst čiji je fokus na povezivanju jezika i sociokulturnog konteksta njegove upotrebe i njihovoj interakciji (v. Biber, Connor, and Upton 2007). Ovaj oblik diskurzivne analize po pravilu nije fokusiran na proučavanje lingvističkih formi koje se u tekstu koriste, već na način na koji je on povezan sa društvenim kontekstom u okviru kojeg se javlja. On otkriva u kakvim istorijskim i društvenim uslovima diskurs nastaje, kakav sistem odnosa moći i znanja reflektuje, kako funkcioniše u okviru određenog konteksta, kakvi su efekti diskursa kojem određen tekst pripada u okviru mreže društvenih odnosa (Mills 1997, 138–140). Primenom ove metode u analiziranom materijalu je uočen i izdvojen diskurs koji zabranu noćne prodaje alkohola posmatra kao sredstvo fizičkog i simboličkog pročišćenja javnog prostora od (problematične) upotrebe alkohola kao društveno nepoželjne prakse i deprivilegovanih grupa koje se tumače kao njen nosilac, pogotovo s aspekta klase. Taj diskurs je razmotren kroz prizmu društvenih, kulturnih, istorijskih i političkih procesa, u kojem glavno mesto zauzimaju pitanje odnosa moći, rizika, klase, alkohola, prostora, urbaniteta i njihove međusobne povezanosti. U vezi s tim, akcenat je stavljen na problematizaciju upotrebe alkohola među pripadnicima nižih klasa dominantnu u tom diskursu i njenu povezanost s kapitalizmom i (neo)liberalizmom koji su izdvojeni kao ključni faktori u oblikovanju takvog tumačenja. Ovo tumačenje sagledano je i u kontekstu prostornog operisanja moći i promišljanja urbaniteta, a u vezi s pomenutim faktorima. Osim s aspekta klase, u izdvojenom diskursu je uočeno da je upotreba alkohola problematizovana i uopšteno, ali naročito među omladinom. Ova tema razmotrena je u kontekstu klasnih odnosa kao opštijeg fenomena u kojem je sadržana, ali i kao zaseban fenomen. Tako su tumačenja upotrebe alkohola među omladinom obrazložena sagledavanjem uloge diskursa rizika u njihovom oblikovanju.

Rezultati istraživanja predstavljeni su u tri celine. U prvom delu razmotrena je klasna dimenzija zabrane noćne prodaje alkohola s osvrtom na uticaj kapitalizma i (neo)liberalizma na praksu identifikovanja problematične upotrebe alkohola u nižim klasama na Zapadu, uz predstavljanje njene genealogije od začetaka u 18. i 19. veku. U drugom delu klasna dimenzija zabrane noćne prodaje alkohola razmotrena je u kontekstu prostornog operisanja moći i purifikacije javnog prostora, uz ispitivanje pretpostavke da je reč o meri koja je implicitno nastojala da zabrani konzumaciju alkohola na javnim mestima, i to prvenstveno među pripadnicima niže klase gde se locira i smatra problematičnom. U vezi s tim, cilj je bio da se ispita i da li je posredi nastojanje da se ova populacija ukloni iz javnog prostora, da se ostvari dominacija više klase i da se taj prostor oblikuje u skladu s vrednostima koje zastupa. U istom delu rada pretpostavka o purifikaciji javnog prostora putem zabrane noćne prodaje alkohola razmotrena je i na primeru problematizacije upotrebe alkohola među omladinom, što se takođe moglo zapaziti u analiziranom materijalu. Taj aspekt analiziran je u kontekstu diskursa rizika koji mlade tumači kao izvore rizika i osobe pod rizikom, ali i u kontekstu klasnih odnosa kojim je obuhvaćen. U poslednjem delu rada razmotrena je uloga alkohola u promišljanju urbaniteta na Zapadu počev od 18. veka, naročito u pogledu konceptualizacije grada kao metafore reda i određene vizije društvenog života grada i prihvatljivih i poželjnih kulturoloških praksi. Regulacija upotrebe alkohola izdvojena je kao faktor koji u velikoj meri oblikuje savremeno poimanje grada, razmotren kroz prizmu klasnih odnosa koji uslovljavaju njegovo intenziviranje u siromašnijim slojevima društva. Osim toga, predmet ovog dela rada je i upravo suprotni fenomen podsticanja potrošnje alkohola u noćnoj ekonomiji među višim klasama, koji se javlja istovremeno s prethodno opisanim. Na kraju rada sumirani su rezultati istraživanja.

Zaštita ili diskriminacija i disciplinovanje siromašnih? Klasna dimenzija „noćne prohibicije“

U materijalu se obrazloženje za uvođenje zabrane noćne prodaje alkohola u trgovinskim objektima nije moglo naći među donosiocima zabrane, a izuzetak je Veljko Ožegović, tadašnji član Gradskog veća u Beogradu. On je istakao:

Cilj nam je da zaštitimo mlade ljude koji nemaju novca za kafiće, pa onda alkohol kupuju u prodavnicama i trafikama. Noćna zabrana prodaje alkohola uticaće na smanjenje zavisnosti, ali i na smanjenje problema povezanih sa alkoholizmom. („Večernje piće samo u kaficu“, Press, 05. 02. 2011.)

Neki su u ovom potezu videli način da se kod mladih ograniči mogućnost kupovine velikih količina alkoholnih pića po nižim cenama kako bi se spreči-

la zloupotreba i razvoj zavisnosti od alkohola, te negativne posledice upotrebe alkohola.

Mislim da ovakva uredba pomaže da se deca ne opijaju, da ne piju veće količine alkohola za manje para, znači to i jeste cilj pretpostavljam, jer mi i njih možemo ograničiti sa količinom novca kad izađu u grad da piju negde u kafiču, da popiju jedno piće ili dva, a ovako za malo para mogu da kupe dosta alkohola negde na trafikama. (anketa prolaznika na ulici, transkript video priloga „Podrška zabrani prodaje alkohola od 22 do 06 sati“, sajt RTV Studio B, 30. 06. 2013.)

Na drugim mestima u građi je ukazano na to da mladi ljudi koji prekomerno piju alkoholna pića obično kupuju u trgovinskim objektima, a ne u ugostiteljskim, što je objašnjeno na dva načina. Prema jednom objašnjenju, ovi mladi ljudi konzumiraju veće količine alkoholnih pića jer ih kupuju u objektima gde je njihova cena najniža, a prema drugom, oni nemaju dovoljno novca zbog čega su prinuđeni da alkoholna pića kupuju na ovim mestima.

Zamenik predsednika Saveta za bezbednost Milivoje Borić naglašava da maloletnici ne piju samo u ugostiteljskim objektima, već i na javnim mestima, ulicama, trgovima i parkovima. – ‘Kragujevac jeste proglašen najbezbednijim gradom u Srbiji, ali imamo podatak da mladi u noćnim satima u prodavnicama kupuju alkohol i opijaju se na ulici. Prošle godine je jedno takvo pijančenje dovelo do svađe, a zatim i do fizičkog obračuna između dve grupe mladića. Nažalost, tom prilikom je jedan mladić podlegao povredama zadobijenim u tuči’ – podseća Borić. Veliki broj mladih Kragujevčana koji nemaju novca za provod po kafićima često pije i posle fajronta. Oni šetaju ulicama sa flašama piva od dva litra ili jeftinim žestokim pićem. Kardiolog dr Milan Radovanović kaže da posle ispijanja ogromnih količina alkohola devojke i mladići neretko završavaju u besvesnom stanju u kragujevačkom Kliničkom centru, često i sa prekidom rada srca. (,Katanac u 22“, Press, 23. 01. 2007.)

Može se zapaziti da je jedan od ciljeva zabrane bio i da spreči konzumaciju alkoholnih pića na javnim mestima, što je istaknuto i u nekim drugim delovima građe, na primer u izjavi tadašnjeg gradonačelnika Novog Sada Igora Pavličića.

‘Nismo hteli da uvodimo neke represivne mere i ograničimo radno vreme prodavnica. Ako neko hoće da izlazi u grad, neka izlazi, ali ne može da se pije na javnim mestima’ – kaže Pavličić. (,Protiv prodaje alkohola posle 23 sata“, Blic, 05. 09. 2009.)

Taj aspekt zabrane noćne prodaje alkoholnih pića naišao je na kritike, mahom od strane mladih ljudi.

Svašta su nam već ukinuli i zabranili, a sada i ovo. Izađeš malo u grad, popiješ sa društvom, nemamo svi novac za kafiče i restorane. (,Od danas kazne za noćnu prodaju alkohola“, 24 sata, 15. 07. 2013.)

‘Šta gradske vlasti imaju protiv nas? Navodno su zabranili prodaju alkohola zbog bezbednosti u saobraćaju, a ne znaju da većina nas nema sopstveni auto, a ni mnogo para da bismo izlazili po kafićima. Najjednostavnije nam je bilo da kupimo piće na trafici, a sada su nam to onemogućili’ – kaže mladić B. M. (26). („Drugi protest zbog odluke o zabrani prodaje alkohola“, Blic, 18. 05. 2011.)

Slična kritika mogla se zapaziti i kod nekih ispitanika.

Ja sam to uvek doživljavao kao način na koji su gradske vlasti terale ljude da troše novac u kafićima i kafanama koje drže njihovi ortaci umesto u prodavnicama. Ja i dalje ne mogu da shvatim šta se želelo postići tom zabranom. Mislim da je samo isprovocirala gnev kod ljudi, pogotovo kod mladih koji nisu imali para da plaćaju skuplje piće u kafanama. (muškarac, 37)

Važno je napomenuti da među ispitanicima nema samo mlađih, već i starijih. Tako jedna ispitanica (64) postavlja pitanje: „Ako možete u klubovima i restoranima da naručite piće u tom periodu, zašto onda ne bi mogli da kupite i u prodavnici?“

Ispitanici, inače, u većini ne podržavaju zabranu, iako među njima ima najviše onih koji su u 20-im i 30-im, ova grupa broji i one starije. Ti ispitanici ne vide nikakve koristi od ove mere i smatraju da ona ne treba da bude na snazi. Jedan ispitanik (38) smatra da zabrana sama za sebe nema smisla i da postoje mnogo efikasnije mere za smanjenje alkoholizma i nasilja, a njeno ponovno uvođenje smatra opravdanim samo ako bi bilo deo šireg programa u cilju postizanja pomenutih efekata. Drugi ispitanik (36) smatra da je ideja iza zabrane dobra, ali ne i način na koji je sprovedena u delo, i podržava ponovno uvođenje zabrane za mlađe od 20 godina. Jedan stariji ispitanik (70) i jedan mlađi (28) podržavaju ponovno uvođenje takve zabrane, ali samo za maloletna lica. Dve ispitanice (32 i 79) nemaju definisano mišljenje o zabrani, ali smatraju da ponovno uvođenje takve zabrane u Srbiji ne bi dalo (velike) rezultate zbog svesti „koju ljudi sada imaju“ i jer „kod nas se ništa ne poštuje“. Tri ispitanika u 70-im smatraju da zabrana treba da bude stroža, dok dvoje (72 i 48 godina) podržava zabranu i njeno ponovno uvođenje u neizmenjenom obliku.

Većina ispitanika ne vidi nikakav smisao zabrane niti šta su vlasti njome pokušale da ostvare i nisu u stanju da navedu nijednu njenu prednost, ocenjujući je kao „pogrešnu“, „neutemeljenu“, „apsurdnu“, „jako lošu“, „katastrofalnu“, pa čak i „tupavu“ i „idiotsku“.⁶ Ispitanici ističu da oni koji žele alkohol mogu kupiti i pre 22 časa, u bilo koje drugo doba dana, i da stoga zabranu ne smatraju učinkovitim niti svrsishodnom. Jedan ispitanik (45) ističe da je zabrana samo „naterala one kojima je bilo stalo do alkoholnih pića da se više potrudu da ga kupe“, ističući da su postojala mesta gde se i tada alkohol prodavao tokom noći.

⁶ Uprkos uvreženom mišljenju, da bi mladi mogli biti najveći protivnici i kritičari zabrane, poslednji odgovor dolazi od ispitanika starog 71 godinu.

Jedan stariji ispitanik (71) primećuje da bi efekat takve mere bio „prelazak prodaje alkohola na crno tržište“. Drugi ispitanik (32), pak, napominje da se većina prodavnica pridržavala ove zabrane i da se alkohol zaista nije mogao kupiti tokom noći, ali smatra da je ona ipak bila neefikasna jer onaj ko želi da pije, učiniće to u neko drugo doba dana. Jedan ispitanik (37) je ukazao i na kontraproduktivan efekat zabrane, koji se uopšteno pominje i u odgovorima nekih drugih ispitanika: „Ljudi svakako nisu pili manje zbog toga, samo su bili primorani da se snalaze na druge načine. Ja sam recimo morao brže da pijem pivo da mi se ne bi ugrijalo kada kupim 3 – 4 limenke“.

Iako su neki od donosioca odluke istakli da je razlog za usvajanje zabrane zaštita građana, pre svega (siromašnih) mladih ljudi, ostaje nejasno zašto se to nije odnosilo na sve pripadnike društva podjednako i zašto je problematizovana noćna upotreba alkohola kupljenog u trgovinskim, ali ne i onog koji se kupuje i konzumira u ugostiteljskim objektima. Pojedini pripadnici gradskih vlasti ponudili su delimičan odgovor na to ističući da zabrana ima za cilj da spreči konzumaciju alkohola na javnim mestima. Međutim, kako će u daljem delu rada biti pokazano, ovo ne može biti prihvaćeno kao jedino objašnjenje, a čak se i u tom slučaju mora uzeti u razmatranje klasni karakter ove odluke, jer je njome problematizovana upotreba alkohola među pripadnicima nižih klasa, prvenstveno među mladima. Uostalom, da je cilj bio da se spreči konzumacija alkohola na javnim mestima, smislenije bi bilo uvesti zabranu koja eksplicitno to propisuje ili i jedne i druge.

Brojni autori napominju da se problematična upotreba alkohola u zapadnim društvima često locirala među pripadnicima niže klase (Ajzenstadt and Burch 1990; O'Malley and Valverde 2004; May 2001; Valverde 1997), a neki i da se siromaštvo tumačilo kao faktor koji doprinosi takvom obliku ponašanja (Kneale and French 2008). O'Meli i Valverde zapažaju da je u 18. i 19. veku u ovim zemljama čak i tumačenje zadovoljstva u kontekstu upotrebe psihoaktivnih supstanci bilo klasno uslovljeno (O'Malley and Valverde 2004, 31). Među pripadnicima više i srednje klase zadovoljstvo usled upotrebe alkohola povezivalo se sa vrlinama kao što su red, rad i produktivnost, dok je među nižom klasom tumačeno kao animalno, bestijalno, a njeni pripadnici bili su viđeni kao nedisciplinovane, neproduktivne i opasne individue.⁷ U tom periodu smatralo

⁷ Banton i Koveni iznose slično zapažanje o odnosu prema upotrebi psihoaktivnih supstanci među pripadnicima viših i nižih klasa u 19. veku na Zapadu (Bunton and Coveney 2011). Upotreba psihoaktivnih supstanci među pripadnicima više klase, pogotovo među umetnicima, najpre nije bila tumačena kao problematična. Vremenom je to promenjeno, i to ne samo kada je u pitanju viša klasa, nego je upotreba psihoaktivnih supstanci generalno postala označena kao problematična, a doneti su i zakoni koji su zabranjivali njihovu upotrebu. Uzrok te promene bila je sve veća zastupljenost upotrebe ovih supstanci među pripadnicima nižih klasa. U tumačenju te pojave Banton i Koveni

se da pripadnici niže klase piju jer su vođeni animalnim instinktima, a ne pravilima kojima se rukovode racionalni, civilizovani pojedinci, pripadnici viših klasa (Ajzenstadt and Burtch 1990, 128). Konzumacija alkohola kod nižih klasa se tumačila i kao kompenzacija za nedostatak zadovoljstva usled ispraznosti i monotonije u njihovim životima, kao lek za ublažavanje fizički neprijatnih senzacija od izmučenosti tela lošim uslovima života, kao posledica nedostatka volje, radnih navika, moralnih kvaliteta, civilizovanosti i racionalnosti (O'Malley and Valverde 2004; Valverde 1997; May 2001; Ajzenstadt and Burtch 1990). U ovim tumačenjima zadovoljstvo je kao motiv upotrebe alkohola u potpunosti potisnuto, dok je naglasak na patnji i patologiji. Zbog toga je o pripadnicima niže klase govoreno kao o neslobodnim pojedincima koji robuju zavisnosti od alkohola uništavajući sebe mentalno i fizički, pri čemu je fizičko propadanje njihovih tela od prekomernog unosa alkohola tumačeno kao kazna za napuštanje vrlina kao što su rad i produktivnost (O'Malley and Valverde 2004, 31). Takva tumačenja dovela su do dve reakcije: prva, pokušaj da se siromašni pojedinci koji praktikuju takav način ponašanja kazne, a druga pokušaj da se reformišu njihovi moralni kvaliteti koji su usloveli takav način ponašanja (Ajzenstadt and Burtch 1990, 129).⁸

U ovom periodu uspostavljeni su temelji savremenog tumačenja odnosa između klase i alkohola na Zapadu. Izneto tumačenje upotrebe alkohola u kontekstu klasnih odnosa bilo je oblikovano pod uticajem društvenih, političkih i ekonomskih prilika u kapitalističkim zemljama zapadne Evrope i Severne Amerike. Uopšteno posmatrajući, upotreba alkohola je bila u suprotnosti sa liberalizmom i ključnim karakteristikama liberalnog subjekta – racionalnošću,

se pozivaju na Kastela koji ističe da se višoj klasi daje mogućnost da samostalno upravlja rizicima, dok su niže klase u tom pogledu podvrgnute regulaciji državnih institucija (v. Castel 1991). Isto se može reći i za savremeni period u kojem se zloupotreba psihoaktivnih supstanci u višim slojevima ne tretira tako kritički, na primer, zloupotreba farmaceutskih proizvoda koja dovodi do zavisnosti.

⁸ Reformacija moralnih kvaliteta pripadnika niže klase koji prekomerno piju i/ili koji su zavisni od alkohola je strategija koju su najpre sprovodile filantropske organizacije i dobrotvorna društva obično osnovana pri crkvi, da bi kasnije, sa medikalizacijom problematične upotrebe alkohola tokom 19. veka, tu ulogu postepeno počele da preuzimaju medicinske institucije, a krajem 19. i početkom 20. veka i političke (v. npr. Ajzenstadt and Burtch 1990; Schneider 1978; Valverde 1997; Nicholls 2006; Edwards 2009; Levine 1978; Gertisen 2000; May 1997, 2000). U savremenom evropskom kulturnom kontekstu medikalizacija upotrebe alkohola nije slučajna budući da dostiže epidemijske razmere. Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije, Evropa je region prvi u svetu u pogledu proporcionalnog opterećenja od upotrebe alkohola (udela mortaliteta i tereta bolesti koji se mogu izbeći smanjenjem upotrebe alkohola) (Berdzuli et al. 2020). Ovakvi podaci ne čude, s obzirom na to da je reč o regionu sa najvećim nivoom upotrebe alkohola po glavi stanovnika (Berdzuli et al. 2020).

odgovornošću, autonomijom, moralnom snagom, individualizmom (Nicholls 2006; Valverde 1997). Suprotstavljenost upotrebe alkohola odlikama liberalnog subjektiviteta značila je i suprotstavljenost ciljevima veštine upravljanja koje je on podržavao: upotreba alkohola dovodila je u pitanje njenu efikasnost u nastojanju da stvori poslušnu i zdravu radnu snagu koja doprinosi uvećavanju kapitala (Nicholls 2006; Valverde 1997; v. i Fuko 1997, 2006; Foucault 2007). U uslovima industrijalizacije, modernizacije, demografskog rasta i nastanka kapitalizma uvećanje bogatstva države je zavisilo od radničke klase, zbog čega se ona i našla na meti intervencija vlasti. U fokusu ovih intervencija nalazilo se telo kao proizvodna, radna snaga čiju je ekonomsku upotrebljivost trebalo maksimalno uvećati i iskoristiti (Fuko 1997, 133–134). Neoliberalizam sledi opisanu veštinu upravljanja. Neoliberalizam, odnosno napredni ili razvijeni liberalizam, predstavlja ekonomsku doktrinu koja je nastala u drugoj polovini 20. veka kao pokušaj da se odgovori na probleme sa kojima se rani liberalizam suočavao, a onda i na manjkavosti države blagostanja koja je ova pitanja prva pokušala da reši (v. Rose 1996, 2000, 2001, 2006, 2008b; Rose and Miller 1992). U neoliberalizmu nastaje i novi oblik upravljanja koji se sprovodi putem diskursa rizika (Lupton 1995, 1999; Rose 1999, 2000b, 2001, 2008a; O'Malley 2008; Diprose 2008; Vaz and Bruno 2003; Valverde 2010; Castel 1991; Petersen and Lupton 1996; Petersen 1996, 1997). U tom obliku upravljanja odnos prema upotrebi alkohola i pitanju klase ostao je isti kao i ranije, s obzirom na to da ciljevi i mesta intervencije vlasti nisu promenjeni. Upotreba alkohola među pripadnicima niže klase se i dalje tumači kao pretnja po uvećanje bogatstva države jer potencijalno dovodi u pitanje njen biološki potencijal i iskoristivost radne snage, a tumači se i kao potencijalni generator drugih vrsta, kao što su nasilje, kriminal i opšte smanjenje bezbednosti u društvu, politička neposlušnost i nedisciplinovanost.

Slični stavovi o kojima je do sada bilo reči mogu se zapaziti i u ovde analiziranom materijalu.⁹ Gradske vlasti nisu problematizovale upotrebu alkohola u svim segmentima društva već prvenstveno među pripadnicima nižih klasa, što implicira da su zabrane bile uvedene sa ciljem da konzumaciju alkohola u toku noći ograniče upravo u ovoj populaciji. Opasnost se, kako neki autori zapažaju, obično locira u ovom segmentu društva – siromašni pojedinci se najčešće tumače kao nosioci nereda, problema, poremećaja i kao pretnja po bezbednost pripadnika viših klasa (Fischer and Poland 1998; Lupton 1999, 2003; Jayne, Holloway, and Valentine 2006; Rose 2000). Evidencija o uticaju alkohola na antisocijalno ponašanje koje ove zabrane nastoje da spreče je, međutim, slaba. Kako Džejn i Valentajn zapažaju, zaključivanje o tome da li je neko antisocijal-

⁹ Zbog toga možemo reći da se zabrane noćne prodaje alkohola analizirane u ovom radu mogu shvatiti i kao sredstva delovanja neoliberalne veštine upravljanja koja se u Srbiji postepeno usvaja u procesima globalizacije i evropskih integracija.

no ponašanje posledica konzumacije alkohola temelji se na tome da li je osoba u trenutku praktikovanja takvog ponašanja bila pod dejstvom alkohola ili ne, bez obzira na to što se povezanost između unosa alkohola i antisocijalnog ponašanja ne može utvrditi (Jayne and Valentine 2014). Ovi autori takođe navode da kvalitativna, etnografska istraživanja ukazuju na to da kriminal i nasilje nisu česte niti značajne odlike svakodnevne konzumacije alkohola (Jayne and Valentine 2014; Jayne, Valentine, and Holloway 2010). Onda kada je upotreba alkohola praćena kriminalom i nasiljem, ove pojave se ne mogu shvatiti kao posledice samog unosa alkohola, s obzirom na to da se one javljaju samo onda kada već postoje izvesne tenzije uslovljene, na primer, klasom, rodnom, rasom, seksualnom orijentacijom i sl. (Jayne and Valentine 2014). Čak iako se prihvati da je upotreba alkohola povezana sa nasiljem i kriminalom, ne može se tvrditi da je to jedini uzrok njihove pojave, već jedan od činilaca koji doprinosi takvom načinu ponašanja – da bi došlo do nasilja ili neke kriminalne aktivnosti potrebno je da deluju i drugi faktori, a ne samo da neka osoba bude pod dejstvom alkohola (v. i Moore et al. 2020).

Alkohol, rizik i prostorno isključenje marginalizovanih klasa i grupa: (ne)planirani efekat „noćne prohibicije“?

Zabrane noćne prodaje alkohola u trgovinskim objektima nastojale su da ostvare povećanje bezbednosti pripadnika viših klasa ne samo putem ograničavanja mogućnosti kupovine alkoholnih pića među pripadnicima nižih klasa nego i putem prostorne segregacije klasa. Iako ove odluke to nisu izričito podrazumevale, zabrana konzumacije alkohola na javnim mestima prvenstveno usmerena na pripadnike nižih klasa jeste bila jedan od njihovih ciljeva.

Proučavajući efekte zabrane konzumacije alkoholnih pića na javnim mestima u Velikoj Britaniji, Australiji i na Novom Zelandu, Peni i Rum su primetili da su osobe koje piju na ovim mestima obično pripadnici stigmatizovanih i marginalizovanih društvenih grupa, na primer, siromašni, etničke manjine, beskućnici, mladi (Pennay and Room 2012, 91–92). Razmatrajući rezultate tog istraživanja, ovi autori zapažaju da se pripadnici navedenih društvenih grupa u navedenim kulturnim kontekstima često tumače kao pretnja po bezbednost ostalih građana, iako takva tumačenja nisu utemeljena u realnosti, kao i da ih na taj način najčešće doživljavaju pripadnici više i srednje klase (Pennay and Room 2012, 93). Istraživanje ova dva autora pokazuje da zabrana konzumacije alkohola na javnim mestima ima za cilj da pripadnike ovih grupa, koji se tumače kao fizička, ali i moralna pretnja, ukloni iz javnog prostora kako bi se povećao osećaj bezbednosti u zajednici i kako bi se kreirala predstava o postojanju moralnog poretka u

društvu (Pennay and Room 2012, 93).¹⁰ Zaključak tog istraživanja ostaje ograničen na dati kontekst, mada i neki drugi autori zapažaju da se osećaj bezbednosti u zajednici ostvaruje i klasnom segregacijom koja ima za cilj da u javnom prostoru spreči mešanje pripadnika različitih klasa shvaćeno kao izvor opasnosti za pripadnike više i srednje klase (v. Jayne, Holloway, and Valentine 2006; Jayne, Valentine, and Holloway 2008). Javni prostor se tako pojavljuje kao poprište klasne borbe koja se manifestuje u vidu isključenja pripadnika nižih klasa iz javnog prostora, a opravdava povećanjem bezbednosti u zajednici, što je jedno od njenih čestih uporišta. Isključenje pripadnika nižih klasa iz javnog prostora je način na koji više klase nastoje da ostvare dominaciju u društvu, a kojim ujedno i potvrđuju svoj klasni identitet prostornim distanciranjem od nižih klasa sa kojima se stavljaju u odnos opozicije (Jayne, Holloway, and Valentine 2006; Jayne, Valentine, and Holloway 2008; v. i Sibley 1995). Pripadnici nižih klasa se definišu kao nosioci nereda, nasilja, poremećaja, naročito pod dejstvom alkohola. Stavljanje u opoziciju s takvim pojedincima, višoj i srednjoj klasi omogućava da potvrde svoj identitet utemeljen na civilizovanosti i pristojnosti, što dodatno biva istaknuto prostornom segregacijom klasa. Isključenje pripadnika nižih klasa iz javnog prostora ujedno omogućava kreiranje ovog prostora tako da reflektuje vrednosti koje zagovaraju pripadnici više i srednje klase, kao što su samokontrola, samodisciplina, umerenost, civilizovanost, pristojnost, red, čime se potpomaže njihova dominacija u društvu (Jayne, Holloway, and Valentine 2006; Jayne, Valentine, and Holloway 2008). Osim toga, isključenje pripadnika nižih klasa iz javnog prostora tim pojedincima uskraćuje pravo da učestvuju u javnom životu zajednice, lišavajući ih na taj način identiteta građanina koji se definiše na osnovu učestvovanja u javnom prostoru (v. Bell 2013; Dennis 2013, 2014; Fischer and Poland 1998; Thompson, Pearce, and Barnett 2007).

Osim na niže klase, zabrane noćne prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima u Srbiji su u velikoj meri bile usmerene i na mlade, na šta je do sada ukazano u radu. Te zabrane imale su za cilj da i u ovom segmentu društva ogra-

¹⁰ Referisanje na pomenute grupe u kontekstu zaključaka izvedenih na osnovu analize zabrane konzumacije alkohola na javnim mestima u Velikoj Britaniji, Australiji i na Novom Zelandu ne znači da se u ovom radu tvrdi da se isti zaključci u identičnom obliku mogu primeniti i na analizu zabrane noćne prodaje alkohola u Srbiji. Cilj upotrebe tog postupka je da se napravi paralela između logika koje stoje iza ovih zabrana, a koje smatram sličnim, tim pre što ovo istraživanje pokazuje da je zabrana konzumacije alkohola na javnim mestima jedan od željenih i očekivanih efekata zabrane noćne prodaje alkohola u Srbiji. U osnovi te logike se nalazi uklanjanje nepoželjnih grupa iz javnog prostora koje se percipiraju kao pretnja po srednju i višu klasu, naročito u kontekstu upotrebe alkohola. Na osnovu domaćeg materijala može se izvesti zaključak da se u te grupe u Srbiji svrstavaju siromašni i mladi, dok o ostalim grupama o kojima Peni i Rum govore nije bilo reči.

niče mogućnost kupovine i konzumacije alkoholnih pića u kasnim večernjim satima, prvenstveno na javnim mestima. Namera je bila da se spreče negativne posledice po zdravlje i bezbednost mladih, ali i po bezbednost ostalih građana – nasilje, delikvencija, kriminal, kao i narušavanje javnog reda i mira¹¹.

Učestale žalbe Novosađana da zbog pijanih i bahatih nemaju noćni mir – urodile su plodom. (...) Velika većina Novosađana, međutim, ne veruje da će se time sprečiti ulične pijanke i vratiti noćni mir. (...) Predsednik gradskog Saveta za javni red i mir, Nemanja Starović, rekao je da su se poslednjih meseci Novosađani učestalo žalili zbog prodavnica koje su otvorene tokom cele noći, prodajući alkoholna pića mladima. – 'Zbog toga često dolazi do narušavanja javnog reda i mira, ali je ugrožena i bezbednost samih zaposlenih u prodavnicama' – predočio je Starović i dodao da se odluka odnosi samo na prodavnice u zoni stanovanja. (...) Skupštinska odluka je među vlasnicima prodavnica izazvala različita mišljenja i komentare. Dok pojedini podržavaju zabranu prodaje alkohola u sitne sate, drugi strahuju da će imati problema ako odbiju da u pomenuto vreme prodaju alkoholna pića. (...) Novosađanka Nataša B. pozdravljajući odluku, veruje da će ubuduće biti manje okupljanja pijanih grupa u haustorima i ulazima u zgrade i da će biti manje buke i tuča na ulicama. („Glas za 'prohibiciju'“, Večernje novosti, 29. 11. 2009.)

Članovi Gradskog veća na poslednjoj sednici odlučili su da podrže inicijativu Odbora za javni red mir i bezbednost Skupštine grada jer veruju da će zabranom prodaje alkoholnih pića između 23 i četiri sata sprečiti mlade da se opijaju u blizini prodavnica i trafika, a zatim tuku i izazivaju nered. („Protiv prodaje alkohola posle 23 sata“, Blic, 05. 09. 2009.)

Ispitanici se nisu osvrtni na antisocijalno ponašanje kao posledicu konzumacije alkohola među mladima. Ipak, govoreći o prednostima zabrane, neki od njih su istakli kako veruju da je ova mera moguće bila korisna u pogledu smanjenja upotrebe alkoholnih pića u toj grupi. Neki su takođe naveli da podržavaju ponovno uvođenje zabrane, ali samo za maloletna lica ili osobe mlađe od 20 godina. Iz ovih odgovora se može pretpostaviti da ti ispitanici zabranu noćne prodaje alkohola vide kao sredstvo zaštite mladih ljudi, ne precizirajući tačno u kom pogledu. Stiče se utisak da ispitanike zabrinjava upotreba alkohola kod mladih sama po sebi, a ne zbog eventualnih posledica njihovog ponašanja pod dejstvom alkohola po druge. Drugi ispitanici su zabranu eksplicitno doveli u vezu sa zdravstvenim i drugim vrstama problema izazvanih alkoholom, bilo da su prepoznali izvesne benefite ove mere u pogledu smanjenja štete koja potiče

¹¹ U vezi s ovim poslednjim, važno je napomenuti da remećenje javnog reda i mira u toku noći podjednako pogađa sve zaposlene ljude koji imaju decu i koji ustaju rano, bez obzira na njihov društveni stalež. Ipak, može se pretpostaviti da je taj uticaj ipak moguće manji u nižim slojevima društva jer su poslovi koji se obavljaju u više smena, a ne samo oni koji počinju izjutra, obično češći u ovoj populaciji. U uslovima smenskog rada menja se i dnevni ritam zaposlenog koji tada može da odstupa od uobičajenog, naročito ako je reč o radu tokom noći.

od navedenih problema ili ističući da ti problemi po obimu i ozbiljnosti prevazilaze delokrug njenog uticaja, ali u tim navodima nema referisanja na mlade. Stiče se utisak da oni te probleme prepoznaju kao opšte, o čemu će više reći biti kasnije u radu.

Mladi se danas tumače kao izvori rizika i opasnosti po njihovo okruženje, kao što navedeni materijal pokazuje, a što i drugi autori zapažaju (Kemshall 2008; Schehr 2005; Mitchell et al. 2001; Crawford 2006, 2008, 2009; Crawford and Flint 2009; Thomas and Bromley 2000; Ander and Wilinska 2020). Tumačenje mladih kao izvora rizika proističe iz tumačenja mladih kao osoba pod rizikom (Kemshall 2008, 21), što se moglo zapaziti u navedenom primeru i u drugim delovima građe. Mladi se danas tumače kao vulnerabilni pojedinci čiji su životi u savremenom društvu rizika postali nepredvidivi, nesigurni i nestabilni.¹² Osim toga, oni danas imaju više slobode nego ikad, što se tumači kao faktor koji pojačava njihovu vulnerabilnost jer otežava donošenje ispravnih odluka. Mladi ljudi često preduzimaju različite vrste rizika, što se neretko tumači kao izvor opasnosti po njihovo okruženje.¹³ To za sobom povlači pojačanu kontrolu i regulaciju mladih, kako navode brojni autori (Kemshall 2008; Schehr 2005; Mitchell et al. 2001; Crawford 2006, 2008, 2009; Crawford and Flint 2009; Thomas and Bromley 2000; Törrönen and Karlsson 2005; Pennay and Room 2012). Ovi autori su zapazili da se u zapadnim društvima danas u sve većem broju usvajaju zakonski akti koji su usmereni na antisocijalno ponašanje mladih, kao što su pravljenje nereda i buke, opijanje, tuče na javnim mestima, kriminalno i devijantno ponašanje. Proklamovani cilj ovih propisa je povećanje bezbednosti u društvu, međutim, njihovi efekti su upitni. Zakonski akti tog tipa ne počivaju na stvarnoj pretnji koja potiče od mladih ljudi, već na iracionalnom strahu od njih koji vlada u društvu, naročito među starijim osobama, zbog čega je jedini efekat koji oni ostvaruju povećanje osećaja bezbednosti (Pennay and Room 2012). Mladi, kako brojna istraživanja pokazuju, najčešće ne predstavljaju realnu pretnju po bezbednost ostalih pripadnika društva, pa čak ni pod dejstvom alkohola, a oni oblici ponašanja među mladima koji se mogu oceniti kao problematični, bez ob-

¹² Društvene mreže su jedan od bitnih faktora koji pojačava vulnerabilnost mladih u savremenom periodu, pogotovo kada je reč o problematičnoj upotrebi alkohola (Ranganath et al. 2022, 2). Na osnovu istraživanja rađenog tokom 2020. i 2021. godine među srednjoškolicima u Bergenu u Norveškoj, Ranganath i saradnici su izveli zaključak da su negativna iskustva, društveno isključenje i neželjena pažnja na društvenim mrežama u pozitivnoj korelaciji sa donošenjem odluke da se proba alkohol, s učestalošću i količinom konzumiranog alkohola, s problemima povezanim s alkoholom, kao i s opijanjem (Ranganath et al. 2022).

¹³ U tom pogledu ne treba zanemariti ni međugeneracijski konflikt između mladih i odraslih u kojem značajno mesto zauzima suprotstavljanje roditeljskoj kulturi i koji doprinosi percepciji odraslih da su mladi rizični i opasni.

zira na to da li se javljaju u alkoholisanom stanju ili ne, nikada ne mogu da budu objašnjeni isključivo njihovim starosnim dobom ili unosom alkohola (Crawford 2009; Crawford and Flint 2009; Jayne and Valentine 2014; Jayne, Valentine, and Holloway 2010; MacLean and Moore 2014).¹⁴ Strah od mladih je neutemeljen i obično se javlja među pripadnicima vulnerabilnih društvenih grupa, kao što su starije osobe i žene, a oblikovan je pod uticajem negativnog medijskog izveštavanja o mladima kao osobama čije ponašanje predstavlja opasnost po druge (Crawford 2009; Crawford and Flint 2009). Osim toga, evidencija pokazuje da najveći broj žrtava kriminala nisu starije osobe i žene, nego mladi muškarci kod kojih je strah od zločina najmanji (Thomas and Bromley 2000; Crawford 2009).

Konzumacija alkohola među mladima na otvorenim urbanim javnim prostorima poput ulica i parkova se tumači kao rizična jer se odvija van nadzora odraslih, zbog čega izaziva posebnu zabrinutost (Ander and Wilinska 2020; Wilkinson 2015). Wilkinson zapaža da je takvo tumačenje, veoma često u popularnoj štampi, obično posledica međugeneracijskog konflikta i nastojanja odraslih da marginalizuju mlade ljude ili bar da kontrolišu njihovo prisustvo i aktivnosti (Wilkinson 2015). Javni parkovi predstavljaju otvorenu arenu bez prisustva odraslih i kao takve adolescenti ih tumače kao „svoja“ mesta na kojima odlučuju o sopstvenim pravilima, kako Robinson ističe (Robinson 2009, citirano u Ander and Wilinska 2020, 427). Zbog toga su prostori poput ovog česta mesta na kojima mladi konzumiraju alkohol, ali odsustvo odraslih nije jedini faktor od kojih ovo zavisi, već u njih spadaju i starost, rod, socioekonomski status (Ander and Wilinska 2020, 426). Roberts, na primer, navodi da se devojke obično osećaju neprijatno kada piju u parkovima i na sličnim mestima jer se plaše da ih mogu napasti stranci (Roberts 2012, citirano u Ander and Wilinska 2020, 426). Ta ista studija pokazuje da maloletnici kojima je zabranjena kupovina alkohola obično piju na mestima kao što su parkovi, u centru grada ili u svojim kućama, a napulju obično piju i siromašni mladi ljudi, dok oni koji dolaze iz imućnijih porodica obično piju u kućama.

Uobičajeno tumačenje pijanstva među mladima kroz prizmu nekontrolisanog ponašanja, neodgovornosti i neobuzdanosti, kao društvenog i individualnog problema povezanog s drugim oblicima devijantnog ponašanja, u suprotnosti je sa skorašnjim studijama o obrascima upotrebe alkohola kod mladih, kako ističu Ander i Vilinska (Ander and Wilinska 2020; v. i Wilkinson 2015). Te studije jasno pokazuju da je konzumacija alkohola među mladima takođe o osećaju

¹⁴ Na primer, u pregledu literature radova koji se bave istraživanjima povezanosti između upotrebe alkohola i nasilja u Australiji, Mur i saradnici pokazuju da je rod faktor koji često ima važnu ulogu u nasilju počinjenom pod uticajem alkohola, pogotovo među mladima u noćnoj ekonomiji, ali se vrlo često izostavlja zbog političnosti teme i poteškoća u primeni takve vrste rezultata u politikama smanjenja štete, pa se sav fokus stavlja na intoksikaciju (Moore et al. 2020).

kontrole, odgovornosti, zadovoljstva i aktivnog, svesnog donošenja odluka.¹⁵ Ander i Vilinska su takođe došli do istog zaključka proučavajući način na koji mladi ljudi u Švedskoj kreiraju mesta za konzumaciju alkohola, shvaćenih ne samo kao njihovog fizičkog okruženja, već i kao njihovih međusobnih odnosa i predstava o upotrebi alkohola materijalizovanih u konkretnim praksama i procesima vezanim za to okruženje (Ander and Wilinska 2020). Njihovo istraživanje je pokazalo da ovi mladi ljudi alkohol konzumiraju u pažljivo oblikovanim prostorima koji počivaju na određenim pravilima, uključujući ona o preferiranim i nepoželjnim učesnicima i oblicima ponašanja. Svesnim donošenjem odluka i uspostavljanjem kontrole oni žele da kreiraju siguran prostor za sebe u kojem će se osećati prijatno i biti pošteđeni neprijatnih situacija, problema i incidenata. Narativi ovih mladih ljudi nisu lišeni opijanja, teških pijanstava i rizičnih situacija, ali se svi ti događaji predstavljaju kao „neuspeh“ koji oni odlučno žele da spreče. Ovakav stav među mladima bi se mogao shvatiti i kao reakcija na pomenute predstave o konzumaciji alkohola u toj starosnoj grupi kakvo zastupaju odrasli, kao otpor i pokušaj da se one opovrgnu.

S obzirom na to da su zabrane, koje su predmet analize u ovom radu, prvenstveno targetirale niže društvene slojeve, moglo se pretpostaviti da se ograničavanje mogućnosti konzumacije alkohola na javnim mestima među mladima odnosilo isključivo na one koji su ujedno i siromašni. Međutim, konzumacija alkoholnih pića na javnim mestima među mladima se ne može uvek smatrati posledicom nedostatka novca da se boravi u ugostiteljskim objektima, već se mora uzeti u obzir i činjenica da takvo ponašanje može biti rezultat želje pojedinca (v. Wilkinson 2015).¹⁶ Iz toga sledi da su se zabranama prodaje alkohola

¹⁵ To važi i za konzumaciju alkohola na otvorenim javnim mestima poput ulica i parkova. Roberts, na primer, pokazuje da mladi ljudi na tim mestima ne vole da piju do pijanstva, jer osećaju da bi mogli da budu okarakterisani kao problematični ili kao skitnice (Roberts 2012, citirano u Ander and Wilinska 2020, 426).

¹⁶ Razmatrajući radove koji se bave proučavanjem konzumacije alkohola među mladima u otvorenim javnim prostorima, Wilkinson ističe da bi bilo pogrešno pretpostaviti da je uzrok tome isključivo to što im nije dozvoljeno da piju u kući, svojoj ili tuđoj, ili zato što još uvek nisu punoletni da bi mogli da piju u ugostiteljskim objektima, što vrlo često i jeste slučaj (Wilkinson 2015). Ulice su za mlade ljude i mesta privlačna zbog njihovog neobavezujućeg karaktera, kao mesta koja mogu da napuste kada god to žele bez da uvrede nekog, gde mogu da se premeste sa jednog mesta na drugo mesto ukoliko na njemu više nije zabavno ili uzbudljivo ili ako ne vole ljude koji se tamo nalaze. Osim toga, ulice su uzbudljiva mesta koja nude mogućnost interaktivnog javnog života. Neki mladi ljudi vole da piju napolju jer žele da izbegnu formalna mesta za dokolicu zbog percepcije i iskustva rizika na takvim mestima, ili zato što ih smatraju ograničavajućim na više načina. Boravak na ulicama mladima omogućava da se osećaju slobodno i neuslovljeno u društvenom i fizičkom smislu, pa tako u ovom prostoru oni uz konzumaciju alkohola mogu praktikovati i aktivnosti koje u ugostiteljskim objektima

u trgovinskim objektima u toku noći iz javnog prostora nastojali isključiti mladi ljudi uopšteno, a ne samo oni koji nemaju novca. U prilog tome govori i činjenica da se omladina pod dejstvom alkohola generalno smatra izvorom rizika po ostale pripadnike društva, bez obzira na klasnu pripadnost, kao što je do sada istaknuto. Ipak, u materijalu analiziranom u ovom radu dominira tumačenje prema kojem se upotreba alkohola među mladima, iako sama po sebi ocenjena kao problematična, smatra većim izvorom rizika onda kada se javlja među mladima koji su ujedno i pripadnici nižih klasa. Zabrana noćne prodaje alkohola u trgovinskim objektima nastojala je da ograniči mogućnost konzumacije alkohola u večernjim časovima prvenstveno među mladima koji su ujedno i siromašni, što su donosioci „noćne prohibicije“ u Beogradu eksplicitno i istakli. To ne znači da se upotreba alkohola među mladima uopšteno nije smatrala problematičnom bez obzira na klasnu pripadnost, već da se upotreba alkohola među mladima, koji su ujedno i siromašni, smatrala problematičnijom. Većina mladih ljudi ne zarađuje već dobija džeparac od svojih roditelja, pa iako on ne mora biti usaglašen s materijalnim stanjem roditelja, on to ipak najčešće jeste. To znači da mladi ljudi koji imaju veći džeparac, odnosno koji pripadaju bogatijim društvenim slojevima, alkoholna pića u noćnim satima mogu neometano da konzumiraju u lokalima, zbog čega zabrana prodaje alkohola u trgovinskim objektima u datom periodu na njih nema nikakav uticaj. U tom smislu se u ovom radu smatra da se zabrana prvenstveno odnosi na siromašnije mlade ljude i siromašnije građane uopšteno, jer je novac u stanju da poništi njene efekte.¹⁷

Primarno targetiranje siromašnih, kakvo se moglo zapaziti na primeru omladine, važno je i za starije osobe, kod kojih je upotreba alkohola takođe problematizovana, ali ne u jednakoj meri i na potpuno isti način kao kod mladih. Razlozi zbog kojih se upotreba alkohola među odraslim osobama smatrala problematičnom isti su kao i kod mladih generalno: štetan uticaj prekomerne upotrebe alkohola na zdravlje, mogućnost pojave zavisnosti od alkohola i drugi problemi do kojih zloupotreba alkohola potencijalno posredno dovodi, kao

ne mogu, kao što je, na primer, bavljenje sportom. Iako i na ulici postoje određena pravila, mladi ljudi su u ovom prostoru ipak u mogućnosti da u izvesnoj meri kreiraju sopstvena pravila i probaju nove stvari, a imaju i izvesnu anonimnost. S druge strane, neki mladi ljudi u druženju na ulici vide mogućnost da budu vidljivi i da javno afirmišu identitete kroz namerno i svesno zauzimanje teritorije, uz mogućnost da se susretnu sa svetom odraslih i suprotstave mu se. U tom kontekstu važan aspekt druženja na ulici je izgradnja identiteta uz pomoć dihotomije između „nas“ i „njih“, kao i zahvaljujući heterogenim susretima i odnosima unutar same grupe mladih koji promovišu i kultivišu sopstveni i grupni identitet, kao i konstrukciju i percepciju tuđih identiteta. Razlog je nekada svakako i finansijske prirode, kako se u ovom radu navodi.

¹⁷ Faktički efekti zabrane ovim radom nisu obuhvaćeni, već samo društveno dominantna tumačenja sa njom povezana, koje u ovom radu analiziram kroz prizmu geografija isključivanja i purifikacije javnog prostora.

što su saobraćajne nesreće, nasilje, kriminal. Međutim, kod odraslih je manji akcenat stavljen na posledice po fizičko zdravlje nego kod mladih, a veći na pojavu alkoholizma i druge pomenute probleme izazvane zloupotrebom alkohola. Osim toga, upotreba alkohola među starijim osobama se nije videla kao potencijalni uzrok necivilizovanog i bahatog ponašanja na ulicama kao što je to slučaj s omladinom.

Problem mladih i dostupnosti alkohola tek je zapravo deo priče. Druga polovina odnosi se na oko pola miliona Srba koji bi, procenjuje se, trebalo zbog alkoholizma da potraže savet ili pomoć. Otuda je, kažu stručnjaci, odluka grada iz medicinske tačke gledišta potpuno opravdana. – ‘Zašto bi neko tražio alkohol posle 22h? Ako taj traži alkohol u 22h dakle taj je verovatno pio i prethodno pa neophodno da doda još, samim tim može da spadaju u kategoriju onih koji imaju zloupotrebu ili zavisnost od alkohola. Nije beznačajno da li će neko u 22h naići na prepreku da kupi alkohol i na kraju odustati da popije. Time smo... dovoljno da jednog sprečimo u tome, pa smo napravili neki pomak.’ (neimenovani lekar iz KCS, transkript video priloga „Podrška zabrani prodaje alkohola od 22 do 06 sati“, sajt RTV Studio B, 30. 06. 2013.)

Veoma mali broj ispitanika je podržao zabranu kao sredstvo koje doprinosi smanjenju navedenih problema uopšteno u populaciji ili je ukazalo da je to mogao biti njen eventualni minimalni doprinos, uprkos tome što je iz drugih razloga ne podržavaju. U te benefite oni su svrstali smanjenje alkoholizma, broja pijanih vozača, nasilja u porodici. S druge strane, nešto veći broj ispitanika izrazio je sumnju u efikasnost zabrane u tom pogledu, ističući ozbiljnost problema o kojima je reč, samih po sebi ili imajući na umu stanje svesti kod ljudi u Srbiji, nezainteresovanost nadležnih institucija i nepoštovanje zakona.

Ako je cilj da se smanji alkoholizam i eventualno nasilje onda mislim postoje mnogo efikasnije mere a nisam siguran da se vlast toliko bavi time. Ako bi se ova mera uvela kao deo šireg programa na smanjenju alkoholizma, onda to podržavam, a ako bi samo tako izolovano stajala, onda mi nema mnogo smisla. (muškarac, 38)

Grad kao metafora reda: alkohol i promišljanje urbaniteta

Grad je na Zapadu sve do 19. veka predstavljao model društva, odnosno oličenje predstave o tome što društvo treba da bude, da bi nakon toga počeo da se tumači kao poseban, jedinstveni oblik društvenog života, a u današnjem poimanju grada su zastupljene obe ove predstave (Cohen 1991, 205). U antici i srednjem veku grad se prvenstveno tumačio kao metafora reda, ali je paralelno s ovim postojalo i potpuno suprotstavljeno shvatanje, mada je ono bilo mnogo

manje zastupljeno (Cohen 1991, 206). To drugo tumačenje je postalo posebno izraženo u 18. i 19. veku kada su dominantne asocijacije na grad postale impersonalnost, segmentiranost, tržišna racionalnost, degradacija, anomija (Cohen 1991, 206). Od 19. veka grad se dovodi u vezu sa kriminalom, nasiljem, nesigurnošću, prenaseljenošću, gužvama u saobraćaju, zagađenjem (Cohen 1991, 205), a mnogi autori koji se zalažu za remoralizaciju grada smatraju da je postojalo zlatno doba grada u kojem je on bio moralniji i uređeniji nego danas (Crawford and Flint 2009, 406). Kresvel zapaža da je ulica imala centralnu ulogu u istoriji modernizma kao prostor čije je tumačenje oblikovala napetost između reda i kontrole, s jedne strane, i nemira, pobune, nereda s druge strane, između normalnosti i devijantnosti, pri čemu je ova dihotomija povezivana s dihotomijom dan-noć (Cresswell 1998).

Počev od 18. veka regulacija alkohola je imala važnu ulogu u kreiranju predstave o gradu kao metafori reda (Jayne, Holloway, and Valentine 2006). Zabrinutost u vezi sa konzumacijom alkohola u 18. i 19. veku je bila uslovljena delovanjem nekoliko faktora (Jayne, Holloway, and Valentine 2006, 451–452). Kao prvo, industrijalci su želeli da povećaju produktivnost radnika i da kreiraju tržište na kojem će se prihodi trošiti odgovorno. Kao drugo, srednja klasa je bila zabrinuta zbog manjka pobožnosti pripadnika nižih klasa, smatrajući da nemoral vlada životom u gradu. Kao treće, država je želela da poveća stepen obrazovanosti radničke klase i da poboljša njeno zdravstveno stanje. Ovi faktori su uticali na urbani život i fizičko preoblikovanje grada, a u suprotnosti s njima i njihovim efektima bila je (prekomerna) upotreba alkohola koja se tumačila kao izvor moralnog propadanja društva i prepreka uspostavljanju produktivnosti u radu, i to prvenstveno među pripadnicima radničke klase (Jayne, Holloway, and Valentine 2006, 451–452; v. i O'Malley and Valverde 2004). Upotreba alkohola je zbog toga postala predmet intervencije u cilju ostvarivanja društvene kontrole, kako bi se omogućila realizacija modernističkog urbanog projekta (Jayne, Holloway, and Valentine 2006, 452). Ovaj projekat je podrazumevao racionalno urbano planiranje, formulisanje vodiča za planiranje izgradnje i izdavanje licenci i veću intervenciju države u neuglednim delovima grada. U njegovoj osnovi se nalazila težnja buržoazije da radničku klasu izmesti u određene odvojene delove grada, daleko od gradskog centra u kojem se kretala i živela (Jayne, Holloway, and Valentine 2006, 453). U skladu s tendencijom buržoazije da grad preoblikuje po svojoj meri i svojim potrebama jeste i njena težnja da disciplinuje radničku klasu kako bi sprečila nemoral, nereda i nerad, a važnu ulogu u tom procesu imala je regulacija upotrebe alkohola. Upotreba alkohola među pripadnicima radničke klase je izazivala strepnju i zabrinutost među buržoazijom, naročito u njenoj blizini – centru grada.¹⁸

¹⁸ U Velikoj Britaniji je krajem 19. i početkom 20. veka bilo uobičajeno mapiranje mesta na kojima je skoncentrisana upotreba alkohola, što je predstavljalo posledicu

U savremenom periodu upotreba alkohola i dalje predstavlja značajno pitanje u promišljanju i oblikovanju grada (Jayne, Valentine, and Holloway 2008; Jayne, Holloway, and Valentine 2006). Tokom poslednjih nekoliko decenija mnogi gradovi su se redefinisali kao mesta potrošnje što je dovelo do sve većeg okretanja ka kulturnoj i simboličkoj ekonomiji utemeljenoj prvenstveno na uslugama, uključujući pružanje podrške dokolici i noćnoj ekonomiji, zbog čega je alkohol ponovo postao centralna tema u promišljanju urbaniteta (Jayne, Valentine, and Holloway 2008; Jayne, Holloway, and Valentine 2006; v. i Crawford and Flint 2009).¹⁹ S jedne strane, alkohol ima veoma važnu ulogu u regeneraciji i razvoju gradova – proizvodnja i potrošnja alkohola su značajni izvori prihoda i pokretači revitalizacije gradova, naročito u noćnoj ekonomiji. S druge strane, alkohol kao potencijalni generator nasilja i kriminala, u sprezi s ostalim faktorima koji tome pogoduju, dovodi u pitanje razvoj gradova podstaknut njegovom proizvodnjom i potrošnjom.²⁰ Odgovor na takvu tenziju jeste

dominantnog tumačenja prema kojem je dostupnost alkohola bila u osnovi uzroka problema s pićem (Kneale and French 2008). Upotreba alkohola je, dakle, bila definisana kao prostorni problem i to prvenstveno u centru grada, što je za sobom povlačilo preduzimanje mera koje su imale za cilj da ograniče dostupnost alkohola u tom prostoru, a danas se može zapaziti revitalizacija ovog tumačenja i mera u skladu s njim (Kneale and French 2008). Ovo tumačenje počiva na uverenju da dostupnost alkohola vodi do upotrebe alkohola, a time i do problema koji od toga potiču, što je logika koja se može zapaziti i na primeru zabrana analiziranih u ovom radu.

¹⁹ Ovo je deo širih ekonomskih, društvenih i kulturoloških transformacija kroz koje gradovi na Zapadu prolaze tokom poslednje dve do tri decenije i koje postepeno utiču na promene u urbanim politikama i razvoju. Današnji decentralizovani, postfordistički gradovi više nisu obeleženi „manje-više homogenim životnim obrascima i prostornom praksom, već izraženom pluralnosti i fragmentiranosti u pogledu stilova života, tenzijama koje proizilaze iz koegzistencije brojnih i suprotstavljenih identiteta i novim mehanizmima isključivanja i polarizacija kao „lokalne“ posledice na povećanje globalne međusobne povezanosti i neoliberalne preorijentacije u ekonomskoj sferi“ (Groth and Corijn 2005, 503). Ovi novi izazovi doveli su do značajnih izmena u urbanoj politici i planiranju. Oblici urbanog razvoja su sve više fleksibilni, a centralna u urbanoj politici danas je „podređenost društvenih prioriteta ekonomskim: savremeni urbani razvoj vođen tržištem podrazumeva preduzetnički stav u kome različiti akteri iz različitih segmenata društva (gradske vlasti, privatni promoteri, delovi civilnog društva) formiraju ad hoc koalicije i angažuju se u parcijalnim, pragmatičnim procedurama planiranja – projektima, na uštrb sveobuhvatnih, multifunkcionalnih master planova“ (Groth and Corijn 2005, 503).

²⁰ Ova dva različita tumačenja upotrebe alkohola i odnosa prema upotrebi alkohola reflektuju dve dominantne tendencije koje oblikuju savremeno uređenje gradova i upravljanje gradovima – moralni revitalizam i imperativ profita, najočiglednije prisutni u odnosu prema noćnoj ekonomiji (v. Crawford and Flint 2009).

podsticanje noćne ekonomije namenjene srednjoj klasi uz isključenje radničke klase i drugih nepoželjnih pojedinaca iz javnog prostora sa ciljem sprečavanja eventualnih negativnih posledica od upotrebe alkohola u ovim segmentima populacije (Jayne, Valentine, and Holloway 2008, 85; v. i Crawford and Flint 2009). U urbanom planiranju i urbanim politikama dominiraju vrednosti srednje klase, zbog čega se gradski prostor prilagođava upravo njenim potrebama. Paralelno s tim, među njenim pripadnicima postoji strah od nasilja i kriminala kao posledice upotrebe alkohola u okviru određenih grupa, na primer, među radničkom klasom, beskućnicima, mladima, etničkim manjinama, koji rezultira nastojanjem da se ove grupe isključe iz javnog prostora (Jayne, Valentine, and Holloway 2008; Jayne, Holloway, and Valentine 2006; Crawford and Flint 2009; Penn and Room 2012).

Status i simbolika prostora u kojem se određene prakse dozvoljavaju/zabranjuju reflektuje poželjnost praktikovanja takvog ponašanja u društvu (v. npr. Fischer and Poland 1998; Poland 2000). Zabrana noćne prodaje alkohola u trgovinskim objektima u Srbiji nastojala je da iz javnog prostora ukloni upotrebu alkohola kao nepoželjnu pojavu u društvu, i to među pripadnicima određenih deprivilegovanih grupa. Iako je u materijalu uočeno pravljenje razlike između različitih konzumenata alkohola i različitih mesta konzumacije alkohola na osnovu kojih se određivao status tih osoba i tumačenje upotrebe alkohola u društvu, ne može se negirati da su one reflektovale negativan odnos prema konzumaciji i konzumentima alkohola uopšteno, nezavisno od toga o kojim osobama je reč i od mesta na kojem piju. Ove zabrane su, između ostalog, imale za cilj da spreče upotrebu alkohola na javnim mestima, zbog toga se može reći da su i na taj način ostvarivale purifikaciju javnog prostora, osim putem isključenja određenih grupa iz njega. Oba su imala za cilj da javni prostor oblikuju tako da istaknu da se u društvu poželjnim smatraju zdravi životni stilovi, pristojnost, civilizovano ponašanje i samokontrola, odnosno da društvo teži da bude bezbedna, zdrava, moralno i fizički čista zajednica.²¹

Pored opisanog načina, pokušaj eliminisanja upotrebe alkohola iz javnog prostora u noćnim satima bi se, kada je o Beogradu reč, mogao dovesti u vezu s težnjom gradskih vlasti da kreiraju novi imidž prestonice kao turističke destinacije. Beograd ima reputaciju grada koji obećava „ludi provod“, što neminovno podrazumeva dostupnost (jeftinog) alkohola u svako doba dana, a posebno u toku noći. Upravo je ovaj razlog bio naveden kao argument protiv usvajanja zabrane noćne prodaje alkohola u Beogradu: na taj način se narušava imidž grada kao turističke destinacije poznate po nezaboravnom noćnom životu.

²¹ Zbog ovih ideala, zajedno sa merama prevencije usmerenim na rizične pojedince i ponašanja koja su sa tim idealima u suprotnosti, ovde možemo govoriti o delovanju neoliberalne veštine upravljanja, što je ranije u radu već spomenuto.

Većina ispitanih Beograđana smatra da zabrana prodaje alkohola posle 22 sata neće uroditi plodom. (...) Prema rečima sagovornika, Beograd je poznat po noćnim izlascima i dobrom provodu, a šljivovica je naš brend, pa zabrana utiče na imidž prestonice. („Đilas i njegov tim od građana dobili jaku trojku“, 24 sata, 19. 08. 2011.)

Međutim, tadašnji član Gradskog veća grada Beograda, Milan Popović, istakao je da zabrana noćne prodaje alkohola u trgovinama neće uticati na turističku ponudu Beograda jer „turisti radije piju piće u kafićima i restoranima nego što ga kupuju na kiosku.“ („Prodaji alkoholnih pića odbrojane noći“, Politika, 28. 06. 2013.)

Slično mišljenje izneo je i Dejan Veselinov, tadašnji direktor Turističke organizacije Beograda, osvrćući se na odluke koje podrivaju imidž Beograda kao prestonice noćnog života, poput zabrane noćne prodaje alkohola u trgovinskim objektima, zabrane pušenja na javnim mestima, odluke o ograničenju radnog vremena kafića i noćnih klubova u stambenim zgradama do 24 sata, zabrane puštanja muzike posle 22 časa.

‘Mislim da će Beograd i dalje biti primamljiv za noćni provod, stranci će nastaviti da dolaze, jer prestonica, pored noćnog života ima druge oblasti po kojima je poznata u inostranstvu’, rekao je Veslinov.

Prema rečima direktora TOB-a, stranci dolaze zbog kulturnih i sportskih događaja, održavanja kongresa i sličnih poslovnih sastanaka ili kratkog vikend odmora. („Beograd se odriče noćnog života?“, sajt RTV B92, 29. 12. 2010.)

Na osnovu ovih izjava, kao i na osnovu anketa građana iznetim u medijima i medijske reprezentacije Beograda u pomenutom kontekstu uopšteno, može se izvesti zaključak da je u društvu rasprostranjeno tumačenje srpske prestonice kao turističke destinacije poznate po noćnom životu. U tom kontekstu posmatrano, može se postaviti pitanje da li je kreiranje drugačije predstave o Beogradu u svetu, kao pristojnog, uređenog i civilizovanog mesta, bio jedan od motiva donosioca zabrane noćne prodaje alkohola. Ipak, iako se ovaj zaključak možda može primeniti na „noćnu prohibiciju“ u Beogradu, to nije slučaj i s ostalim zabranama analiziranim u ovom radu koje su se odnosile na druge gradove Srbije. Tu ne možemo govoriti o poznatim turističkim destinacijama niti o mestima koja imaju reputaciju mesta poznatih po noćnom provodu, a izuzetak bi mogao biti Novi Sad.

Zaključak

Ovaj rad predstavlja rezultat šireg istraživanja rađenog u periodu između 2012. i 2015. godine u kojem je, između ostalog, analizirana tada aktuelna zabrana noćne prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima u nekoliko grado-

va Srbije (Kragujevac, Novi Sad, Šabac, Beograd, Zrenjanin) i njena medijska reprezentacija od kraja 2006. do kraja 2013. godine. Materijal analiziran tokom 2014. i 2015. godine je 2023. dopunjen podacima dobijenim putem upitnika koji su popunile 22 osobe koje u Beogradu žive najkasnije od 2015. godine i koje su tada imale najmanje 18 godina. U okviru tog istraživanja kritički je razmotreno više aspekata ove zabrane, a jedan od njih tiče se njene uloge u kontekstu prostornog operisanja moći koji je u ovom radu predstavljen. Zabrana je u nje-mu analizirana kao sredstvo purifikacije javnog prostora kojim jedna društvena grupa uspostavlja dominaciju nad drugim grupama u društvu koristeći se javnim prostorom. Purifikacija javnog prostora podrazumeva isključenje pripadnika određenih društvenih grupa iz tog prostora, ali i društveno nepoželjnih praksi koje se lociraju u tim grupama. Krajnji cilj jeste da se javni prostor uredi tako da reflektuje dominantne društvene vrednosti i ostvari dominacija grupe koja je nosilac tih vrednosti. U radu je uočena tendencija isključivanja pripadnika nižih klasa i omladine, kao segmenta pomenutih klasa, ali i uopšteno, putem zabrane noćne prodaje alkohola u trgovinskim radnjama. Zabrana je nastojala da ograniči mogućnosti kupovine i (problematične) konzumacije alkoholnih pića kao potencijalnog generatora nereda i nasilja koji se lociraju upravo u ovim grupama. Na posebnoj meti se nalazila upotreba alkohola na javnim mestima, koja nije bila eksplicitno zabranjena, ali se implicitno tome težilo.

U radu je pokazano da se problematična upotreba alkohola često identifikuje među siromašnim slojevima u okviru kojih se tumači kao pretnja po bezbednost pripadnika viših klasa. Upotreba alkohola se u tom kontekstu tumači kao potencijalni generator nasilja, nereda i kriminala usmerenih na više klase kao žrtve ovih incidenata. Akcentovanje veze između (problematične) upotrebe alkohola i nižih klasa se moglo uočiti i u materijalu analiziranom u radu. Odluke koje su predmet ovog istraživanja su se prvenstveno odnosile na pripadnike nižih klasa jer su zabranjivale noćnu prodaju alkoholnih pića u trgovinskim radnjama u kojima je njihova cena najniža i u kojima ih oni obično nabavljaju, dok su pripadnici viših klasa alkohol u istom periodu mogli da konzumiraju u ugostiteljskim objektima. Ove odluke su nastojale da ostvare povećanje bezbednosti pripadnika viših klasa ne samo putem ograničavanja mogućnosti noćne kupovine alkoholnih pića kod pripadnika nižih klasa nego i putem prostorne segregacije klasa. Iako ove odluke to nisu izričito podrazumevale, zabrana konzumacije alkohola na javnim mestima jeste bila jedan od efekata koje su nastojale da ostvare, i to prvenstveno među pripadnicima nižih klasa. Cilj je bio da se ovi pojedinci isključe iz javnog prostora kao moralna i fizička pretnja radi povećanja bezbednosti u zajednici i kreiranja predstave o postojanju moralnog poretka u društvu. Ovde je, dakle, reč pre o simboličkim nego faktičkim efektima zabrane noćne prodaje alkohola, jer osobe koje piju na javnim mestima i koje su obično pripadnici stigmatizovanih i marginalizovanih grupa ne pred-

stavljaju stvarnu opasnost, već ih na taj način najčešće doživljavaju pripadnici više i srednje klase. Isključenje pripadnika nižih klasa iz javnog prostora je, dakle, način na koji više klase nastoje da ostvare dominaciju u društvu, ali i da potvrde svoj klasni identitet prostornim distanciranjem od klasa sa kojima se stavljaju u odnos opozicije. Osim toga, time se pripadnicima nižih klasa uskraćuje pravo na učestvovanje u javnom životu zajednice, čime se stavljaju u dodatno deprivilegovan položaj. Isključenje pripadnika nižih klasa iz javnog prostora ujedno omogućava kreiranje ovog prostora tako da reflektuje vrednosti koje zagovaraju pripadnici više i srednje klase, u šta spadaju samokontrola, samodisciplina, umerenost, civilizovanost, pristojnost, red, čime se potpomaže njihova dominacija u društvu.

Osim na niže klase, zabrana noćne prodaje alkoholnih pića u trgovinskim objektima je u velikoj meri bila usmerena i na mlade. Cilj je bio da se spreče negativne posledice upotrebe alkohola po njihovo zdravlje, bezbednost u društvu i društveno nepoželjne pojave kao što su kriminal, delikvencija i narušavanje javnog reda i mira, a na ovo poslednje se nadovezuje sprečavanje upotrebe alkohola na javnim mestima u toku noći. Dakle, ovom zabranom se nije težilo purifikaciji javnog prostora samo putem isključenja pripadnika nižih klasa iz tog prostora nego i mladih. Mladi se danas tumače kao izvori rizika i opasnosti po njihovo okruženje, a to za sobom povlači pojačanu kontrolu i regulaciju putem zakonskih mera usmerenih na antisocijalno ponašanje u ovoj populaciji. Iako ovi zakonski akti nastoje da ostvare povećanje bezbednosti u društvu, njihov efekat je pre simbolički, s obzirom na to da ne počivaju na stvarnoj pretnji koja potiče od mladih ljudi, već na iracionalnom strahu od njih koji vlada u društvu, naročito među starijim osobama. S obzirom na to da su se zabrane koje su predmet analize u ovom radu odnosile isključivo na trgovinske objekte, moglo se pretpostaviti da se ograničavanje mogućnosti konzumacije alkohola na javnim mestima među mladima, koje su one, između ostalog, nastojale da ostvare, najpre odnosilo na one među njima koji su ujedno pripadnici nižih društvenih klasa. Međutim, konzumacija alkoholnih pića na javnim mestima među mladima se ne može uvek smatrati posledicom nedostatka novca za ugostiteljske objekte, već može biti rezultat želje pojedinca nezavisno od njegovog materijalnog statusa. Iz toga sledi da su zabrane analizirane u ovom radu nastojale da iz javnog prostora u toku noći isključe sve mlade osobe koje konzumiraju alkohol. Ipak, veći fokus je bio na siromašnim mladim ljudima, s obzirom na to da se među njima upotreba alkohola smatrala problematičnijom nego među onima koji pripadaju bogatijim društvenim slojevima iz već pomenutog razloga.

Na kraju rada ukazano je na ulogu koju je alkohol tokom istorije imao u promišljanju urbaniteta na Zapadu. U vezi sa tim je istaknuto da su se u različitim periodima smenjivala tumačenja grada kao metafore reda i vizije idealnog društvenog poretka i modela, s jedne strane, i tumačenja grada kao sinonima

za potpuno suprotstavljen oblik društvenog života, s druge. U oba ova tumačenja alkohol je zauzimao važno mesto kao pitanje od značaja u promišljanju i oblikovanju grada. To važi i za savremeni period u kojem su zastupljene obe ove predstave i u kojem vlada tenzija između tumačenja alkohola kao značajnog izvora prihoda i pokretača revitalizacije gradova redefinisanih kao mesta potrošnje i alkohola kao potencijalnog uzroka nasilja i kriminala. Ta tenzija se razrešava istovremenim povećanjem deregulacije i regulacije upotrebe alkohola među različitim društvenim grupama i njihovom prostornom segregacijom, pretežno na klasnoj osnovi, ali ne jedino. Tako se kod pripadnika srednje klase podstiče potrošnja alkohola u noćnoj ekonomiji, dok se radnička klasa i drugi nepoželjni pojedinci (beskućnici, mladi, etničke manjine) isključuju iz javnog prostora kako bi se među njima sprečile eventualne negativne posledice upotrebe alkohola. U urbanom planiranju i urbanim politikama dominiraju vrednosti srednje klase zbog čega se gradski prostor sve više prilagođava njenim potrebama i konstruiše tako da predstavlja jednu određenu viziju društvenog života grada, prihvatljivih kulturoloških praksi i vrednosti koje ova klasa deli. U to spada i nastojanje da se iz javnog prostora eliminiše upotreba alkohola kao nepoželjna društvena pojava, pogotovo među određenim društvenim grupama. To ima za cilj oblikovanje javnog prostora tako da pokazuje da se u društvu vrednuju zdravi životni stilovi, pristojnost, civilizovano ponašanje i samokontrola, odnosno da ono teži da bude bezbedna, zdrava i moralno i fizički čista zajednica.

Tenzija između potpuno suprotstavljenih efekata konzumacije alkohola na razvoj i oblikovanje gradova mogla se uočiti i u analiziranom materijalu, a zabrane noćne prodaje alkohola u trgovinskim objektima bi se mogle shvatiti kao sredstva upotrebljena u cilju razrešenja te tenzije, sa svim njenim do sada razmotrenim implikacijama. Ta tenzija se takođe može uzeti i kao potencijalno objašnjenje za ukidanje ove zabrane u Beogradu i Novom Sadu. Moglo bi se reći da u ovim gradovima nije bilo moguće uspostavljanje ravnoteže između regulacije i deregulacije upotrebe alkohola na pomenute načine, tako da ide u korist podsticanju njihovog razvoja kao mesta potrošnje. Gradske vlasti u Beogradu su 2015. godine navele da se odluka ukida zbog pada prometa i zaposlenosti, a može se pretpostaviti da isto objašnjenje važi i za Novi Sad. Na iste efekte zabrane ukazali su i neki ispitanici, koji su u njene nedostatke svrstali smanjenje prometa, naročito u manjim prodavnicama, i posledičnu nezaposlenost usled otpuštanja radnika. Moguće je pretpostaviti i da bi se situacija u tom pogledu mogla promeniti ukoliko bi bilo moguće postizanje ekonomskog razvoja gradova uprkos sličnim merama, a da li će to biti slučaj, ostaje da se vidi.

Reference

- Ajzenstadt, Mimi and Brian E. Burtch. 1990. „Medicalization and Regulation of Alcohol and Alcoholism: The Professions of Disciplinary Measures“. *International Journal of Law and Psychiatry* 13(1–2): 127–147. [https://doi.org/10.1016/0160-2527\(90\)90010-Z](https://doi.org/10.1016/0160-2527(90)90010-Z)
- Ander, Birgitta, and Monika Wilińska. 2020. „'We are not like those who/.../sit in the woods and drink': The making of drinking spaces by youth“. *Qualitative Social Work* 19(3): 424–439. <https://doi.org/10.1177/1473325020911681>
- Bell, Kirsten. 2013. „Where there's smoke there's a fire: Outdoor smoking bans and claims to public space“. *Contemporary Drug Problems* 40(1): 99–128. <https://doi.org/10.1177/009145091304000106>
- Berdzuli, Nino, Carina Ferreira-Borges, Antoni Gual, and Jürgen Rehm. 2020. „Alcohol Control Policy in Europe: Overview and Exemplary Countries“. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17(21): 8162. <https://doi.org/10.3390/ijerph17218162>
- Biber, Douglas, Ulla Connor, and Thomas A. Upton. 2007. *Discourse on the Move: Using Corpus Analysis to Describe Discourse Structure*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Bunton, Robin, and John Coveney. 2011. „Drugs' pleasures“. *Critical Public Health* 21(1): 9–23. <https://doi.org/10.1080/09581596.2010.530644>
- Castel, Robert. 1991. „From Dangerousness to Risk“. In *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, edited by Graham Burchell, Colin Gordon, and Peter Miller, 281–298. Chicago: The University of Chicago Press.
- Cohen, Stanley. 1991. *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Oxford: Polity Press.
- Crawford, Adam and John Flint. 2009. „Urban-safety, anti-social behavior and the night-time economy“. *Criminology & Criminal Justice* 9(4): 403–413. <https://doi.org/10.1177/1748895809343390>
- Crawford, Adam. 2006. „'Fixing Broken Promises?': Neighbourhood Wardens and Social Capital“. *Urban Studies* 43(5/6): 957–976. <https://doi.org/10.1080/00420980600676451>
- Crawford, Adam. 2008. „Dispersal Powers and the Symbolic Role of Anti-Social Behavior Legislation“. *The Modern Law Review* 71(5): 753–784. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.2008.00714.x>
- Crawford, Adam. 2009. „Criminalizing Sociability through Anti-social Behavior Legislation: Dispersal Powers, Young People and the Police“. *Youth Justice* 9(1): 5–26. <https://doi.org/10.1177/1473225408101429>
- Cresswell, Tim. 1998. „Night discourse: Producing/consuming meaning on the street“. In *Images of the Street: Planning, Identity and Control in Public Space*, edited by Nicholas R. Fyfe, 261–271. London and New York: Routledge.
- Cresswell, Tim. 2005. „Moral Geographies“. In *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Concepts*, edited by David Sibley, Peter Jackson, David Atkinson, and Neil Washbourne, 128–135. London: I. B. Tauris.

- Dennis, Simone. 2013. „Researching smoking in the new smokefree: Good anthropological reasons for unsettling the public health grip“. *Health Sociology Review* 22(3): 282–290. <https://doi.org/10.5172/hesr.2013.22.3.282>
- Dennis, Simone. 2014. „Explicating the Air: The new Smokefree (and beyond)“. *Australian Journal of Anthropology* 26(2): 196–210. <https://doi.org/10.1111/taja.12103>
- Diprose, Rosalyn. 2008. „Biopolitical technologies of prevention“. *Health Sociology Review* 17(2): 141–150. <https://doi.org/10.5172/hesr.451.17.2.141>
- Edwards, Griffith. 2009. „The trouble with drink: why ideas matter“. *Addiction* 105(5): 797–804. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2009.02773.x>
- European Report on Alcohol Policy: A Review*. 2016. Brussels: Eurocare, European Alcohol Policy Alliance.
- Fischer, Benedikt, and Blake Poland. 1998. „Exclusion, „Risk“, and Social Control – Reflections on Community Policing and Public Health“. *Geoforum* 29(2): 187–197. [https://doi.org/10.1016/S0016-7185\(98\)00006-2](https://doi.org/10.1016/S0016-7185(98)00006-2)
- Foucault, Michel. 2007. *Security, territory, population*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fuko, Mišel. 1997. *Nadzirati i kažnjavati. Nastanak zatvora*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Fuko, Mišel. 2006. *Istorija seksualnosti I: Volja za znanjem*. Loznica: Karpos.
- Gerritsen, Jan-Willem. 2000. *The Control of Fuddle and Flash: A Sociological History of the Regulation of Alcohol and Opiates*. Leiden: Brill.
- Groth, Jacqueline, and Corijn, Eric. 2005. „Reclaiming Urbanity: Indeterminate Spaces, Informal Actors and Urban Agenda Setting“. *Urban Studies* 42(3): 503–526. <https://doi.org/10.1080/00420980500035436>
- Jayne, Mark, and Gill Valentine. 2014. „Alcohol-related violence and disorder: New critical perspectives“. *Progress in Human Geography* 40(1): 67–87. <https://doi.org/10.1177/0309132514558445>
- Jayne, Mark, Gill Valentine, and Sarah L. Holloway. 2008. „Fluid Boundaries – British Binge Drinking Debate and European Civility: Alcohol and the Production and Consumption of Public Space“. *Space and Polity* 12(1): 81–100. <https://doi.org/10.1080/13562570801969473>
- Jayne, Mark, Gill Valentine, and Sarah L. Holloway. 2010. „Emotional, embodied and affective geographies of alcohol, drinking and drunkenness.“ *Transactions of the Institute of British Geographers* 35(4): 540–554. <https://doi.org/10.1111/J.1475-5661.2010.00401.X>
- Jayne, Mark, Sarah L. Holloway, and Gill Valentine. 2006. „Drunk and Disorderly: Alcohol, Urban Life and Public Space“. *Progress in Human Geography* 30(4): 451–468. <https://doi.org/10.1191/0309132506ph6180a>
- Kemshall, Hazel. 2008. „Risk, Rights and Justice: Understanding and Responding to Youth Risk“. *Youth Justice* 8(1): 21–37. <https://doi.org/10.1177/1473225407087040>
- Kneale, James, and Shaun French. 2008. „Mapping alcohol: Health, policy and the geographies of problem drinking in Britain“. *Drugs: education, prevention and policy* 15(3): 233–249. <https://doi.org/10.1080/09687630801920690>
- Kolosnitsyna, M. G., N. A. Khorkina, and M. T. Sitdikov. 2017. „Alcohol Trade Restrictions and Alcohol Consumption: On the Effectiveness of State Policy“. *Stu-*

- dies on Russian Economic Development* 28(5): 548–557. <https://doi.org/10.1134/S1075700717050082>
- Levine, Harry G. 1978. „The Discovery of Addiction: Changing Conceptions of Habitual Drunkenness in America“. *Journal of Studies on Alcohol* 39(1): 143–5174. <https://doi.org/10.15288/jsa.1978.39.143>
- Lupton, Deborah. 1995. *Imperative of Health: Public Health and the Regulated Body*. London: Sage Publications.
- Lupton, Deborah. 1999. *Risk*. Routledge: London and New York.
- Lupton, Deborah. 2003. *Medicine as Culture: Illness, Disease and the Body in Western Societies*. London: Routledge.
- MacLean, Sarah, and David Moore. 2014. „'Hyped up': Assemblages of alcohol, excitement and violence for outer-suburban young adults in the inner-city at night“. *International Journal of Drug Policy* 25(3): 378–385. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2014.02.006>
- May, Carl. 1997. „Habitual drunkards and the invention of alcoholism: Susceptibility and culpability in nineteenth century medicine“. *Addiction Research* 5(2): 169–187. <https://doi.org/10.3109/16066359709005258>
- May, Carl. 2001. „Pathology, Identity and the Social Construction of Alcohol Dependence“. *Sociology* 35(2): 385–401. <https://doi.org/10.1177/S0038038501000189>
- Mills, Sara. 1997. *Discourse*. London: Routledge.
- Mitchell, Wendy A., Paul Crawshaw, Robin Bunton, and Eileen E. Green. 2001. „Situating young people's experiences of risk and identity“. *Health, Risk & Society* 3(2): 217–233. <https://doi.org/10.1080/13698570120051444>
- Moore, David, Duncan, Duane, Keane, Helen, and Ekendahl, Mats. 2021. „Displacements of gender: Research on alcohol, violence and the night-time economy“. *Journal of Sociology* 57(4), 860–876. <https://doi.org/10.1177/1440783320970639>
- Nicholls, James Quan. 2006. „Liberties and licences: Alcohol in liberal thought“. *International Journal of Cultural Studies*. 9(2): 131–151. <https://doi.org/10.1177/1367877906064027>
- O'Malley, Pat, and Mariana Valverde. 2004. „Pleasure, Freedom and Drugs: The Uses of „Pleasure“ in Liberal Governance of Drug and Alcohol Consumption“. *Sociology* 38(1): 25–42. <https://doi.org/10.1177/0038038504039359>
- O'Malley, Pat. 2008. „Experiments in risk and criminal justice“. *Theoretical Criminology* 12(4): 451–469. <https://doi.org/10.1177/1362480608097152>
- Pennay, Amy, and Robin Room. 2012. „Prohibiting public drinking in urban public places: A review of the evidence“. *Drugs: education, prevention and policy* 19(2): 91–101. <https://doi.org/10.3109/09687637.2011.640719>
- Petersen, Alan, and Deborah Lupton. 1996. *New Public Health: Health and the Self in the Age of Risk*. London: Sage Publications.
- Petersen, Alan. 1996. „Risk and the regulated self: the discourse of health promotion as politics of uncertainty“. *Journal of Sociology* 32(1): 44–58. <https://doi.org/10.1177/144078339603200105>
- Petersen, Alan. 1997. „Risk, governance and the new public health“. In *Foucault, Health, and Medicine*, edited by Robin Bunton and Alan Petersen, 189–207. Florence: Routledge.

- Poland, Blake D. 2000. „The 'considerate' smoker in public space: the micro-politics and political economy of 'doing the right thing'“. *Health & Place* 6(1): 1–14. [https://doi.org/10.1016/S1353-8292\(99\)00026-X](https://doi.org/10.1016/S1353-8292(99)00026-X)
- Ranganath, Priya, Hjetland, Gunnhild Johnsen, Finserås, Turi Reiten, Geir Scott Brunborg, Morten Hesse, Jens Christoffer Skogen. 2022. „Negative experiences, social exclusion and unwanted attention on social media: exploring the association with adolescent alcohol use“. *BMC Public Health* 22(1):2361. <https://doi.org/10.1186/s12889-022-14679-4>
- Rose, Nikolas, and Peter Miller. 1992. „Political Power beyond the State: Problematics of Government“. *The British Journal of Sociology* 34(2): 173–205. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01247.x>
- Rose, Nikolas. 1996. „Governing „advanced“ liberal democracies“. In *Foucault and political reason: liberalism, neo-liberalism and rationalities of government*, edited by Andrew Barry, Thomas Osborne, and Nikolas Rose, 37–65. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rose, Nikolas. 1999. *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Nikolas. 2000. „Government and Control“. *British Journal of Criminology* 40(2): 321–339. <https://doi.org/10.1093/bjc/40.2.321>
- Rose, Nikolas. 2001. „The Politics of Life Itself“. *Theory, Culture & Society* 18(6): 1–30. <https://doi.org/10.1177/02632760122052020>
- Rose, Nikolas. 2006. „Government, authority and expertise in advance liberalism“. *Economy and Society* 22(3): 283–299. <https://doi.org/10.1080/03085149300000019>
- Rose, Nikolas. 2008a. *The Politics of Life Itself: Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-First Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Rose, Nikolas. 2008b. „The Value of Life: Somatic Ethics & the Spirit of Biocapital“. *Daedalus* 137(1): 36–48. <https://doi.org/10.1162/daed.2008.137.1.36>
- Schehr, Robert Carl. 2005. „Conventional Risk Discourse and the Proliferation of Fear“. *Criminal Justice Policy Review* 16(1): 38–58. <https://doi.org/10.1177/0887403404266461>
- Schneider, Joseph W. 1978. „Deviant Drinking as Disease: Alcoholism as a Social Accomplishment“. *Social Problems* 25(4): 361–372. <https://doi.org/10.2307/800489>
- Sibley, David. 1995. *Geographies of exclusion: Society and difference in West*. London: Routledge.
- Skorobogatov, Alexander S. 2021. „The effect of alcohol sales restrictions on alcohol poisoning mortality: Evidence from Russia“. *Health Economics* 30(6):1417–1442. <https://doi.org/10.1002/hec.4251>
- Thomas, Colin J., and Rosemary D. F. Bromley. 2000. „City-centre Revitalisation: Problems of Fragmentation and Fear in the Evening and Night-time City“. *Urban Studies* 37(8): 1403–1429. <https://doi.org/10.1080/00420980020080181>
- Thompson, Lee, Jamie Pearce, and J. Ross Barnett. 2007. „Moralising geographies: stigma, smoking islands and responsible subjects“. *Area* 39(4): 508–517. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2007.00768.x>
- Törrönen, Jukka, and Thomas Karlsson. 2005. „Moral regulation of public space and drinking in the media and legislation in Finland“. *Contemporary Drug Problems* 32(1): 93–126. <https://doi.org/10.1177/009145090503200107>

- Valverde, Mariana. 1997. „'Slavery from within': The Invention of Alcoholism and the Question of Free Will“. *Social History* 22(3): 251–268. <https://doi.org/10.1080/03071029708568008>
- Valverde, Mariana. 2010. „Questions of security: A framework for research“. *Theoretical Criminology* 15(1): 3–22. <https://doi.org/10.1177/1362480610382569>
- Vaz, Paulo, and Fernanda Bruno. 2003. „Types of Self-Surveillance: from abnormality to individuals 'at risk'“. *Surveillance & Society* 1(3): 272–291. <https://doi.org/10.24908/ss.v1i3.3341>
- Wilkinson, Samantha. 2015. „Alcohol, Young People and Urban Life“. *Geography Compass* 9(3): 115–126. <https://doi.org/10.1111/gec3.12194>

Izvori

- Odluka o izmenama i dopunama Odluke o radnom vremenu u ugostiteljskim, trgovinskim i zanatskim objektima na teritoriji grada Kragujevca. *Službeni list grada Kragujevca*, br. 16/06.
- Odluka o radnom vremenu u ugostiteljskim, trgovinskim i zanatskim objektima na teritoriji grada Kragujevca, *Službeni list grada Kragujevca* br. 08/14.
- Odluka o radnom vremenu u ugostiteljskim, trgovinskim i zanatskim objektima na teritoriji grada Kragujevca. *Službeni list grada Kragujevca* br. 7/21.
- Odluka o radnom vremenu ugostiteljskih, zanatskih i trgovinskih objekata na teritoriji grada Beograda, *Službeni list grada Beograda* br. 02/11.
- Odluka o radnom vremenu ugostiteljskih, zanatskih i trgovinskih objekata na teritoriji grada Zrenjanina, *Službeni list grada Zrenjanina* br. 21/13.
- Odluka o radnom vremenu ugostiteljskih, zanatskih i trgovinskih objekata na teritoriji grada Zrenjanina, *Službeni list grada Zrenjanina* br. 21/2013, 11/2014, 20/2014, 5/2017 i 21/2022.
- Odluka o radnom vremenu ugostiteljskih, zanatskih i trgovinskih objekata na teritoriji grada Novog Sada, *Službeni list grada Novog Sada* br. 48/09.
- Odluka o radnom vremenu zanatstva i trgovine na teritoriji grada Beograda, *Službeni list grada Beograda* br. 31/13.
- Odluka o zabrani prodaje alkoholnih pića nakon 22 časa u trgovinskim objektima na teritoriji grada Šapca, *Službeni list grada Šapca* br. 12/10.
- Odluka o zabrani prodaje alkoholnih pića nakon 22,00 časa u trgovinskim objektima na teritoriji grada Šapca, *Službeni list grada Šapca i opština: Bogatić, Vladimirci i Koceljeva* br. 12/2010, 28/2010 – dr. odluke i 5/2014 – dr. odluka.

Jelena Vukićević
Independent Researcher
jelena.vukicevic@yahoo.com

*The City as a Metaphor for Order:
The Prohibition on the Sale of Alcoholic Beverages
at Night as a Means of Purifying Public Space*

This paper discusses a segment of a study that took place between 2012 and 2015, which examined the then-existing ban on the sale of alcoholic beverages in commercial establishments at night in several Serbian cities, including Belgrade, Kragujevac, Novi Sad, Šabac, and Zrenjanin. The research also looked at how the media represented the ban from 2006 to 2013 and analysed data obtained through a questionnaire completed by 22 individuals from Belgrade in 2023.

The study examined various aspects of the ban, including its role in the context of spatial power operation, which is discussed in this paper. The researcher began with the assumption that the ban on the sale of alcoholic beverages at night in commercial establishments could be interpreted as a way of purifying public space, through which one social group establishes dominance over others in society by controlling public space. This is achieved not only by excluding members of specific social groups from the specified place, but also by excluding socially inappropriate practices deemed typical for those groups. The ultimate goal is to organise public space so that it reflects dominant societal values and achieves dominance for the group that tends to represent those values.

The restriction was seen to be targeted at preventing members of the lower classes and young people, as members of the aforementioned classes, from occupying public space. It also had the broader aim of prohibiting the purchase and problematic use of alcoholic beverages late at night, a practice identified in the aforementioned socioeconomic strata, where it was perceived as a possible source of disruption, violence, and a threat to upper-class citizens. The decision was an attempt to increase the safety of the higher classes by limiting the ability of members of the lower classes and youth to purchase alcoholic beverages at night, as well as through spatial segregation. Although not explicitly stated, one of the effects sought by this decision was the prohibition of alcohol consumption in public places among the aforementioned social groups.

The purpose was to instil a sense of security in the community and to project an image of moral order in society. It represented a mechanism for the higher classes to assert their authority in society and to establish their class identity by spatially separating themselves from the classes with which they were placed in a relationship of opposition. Thus, public space was created to reflect the values

advocated by upper-class citizens, such as order, self-control, moderation, and decency, which aided their dominance in society.

Key words: prohibition of night sales of alcoholic beverages, city, class, young people, purification of public space, geographies of exclusion, Serbia

*La ville comme une métaphore de l'ordre:
interdiction de vente nocturne de l'alcool
comme un moyen de purification de l'espace public*

Cet article analyse l'interdiction de la vente nocturne des boissons alcoolisées dans les commerces de plusieurs villes de Serbie et leur présentation médiatique de 2006–2013, auxquelles s'ajoutent les données obtenues par le moyen du questionnaire de 2023. L'autrice part de l'hypothèse que l'interdiction peut être comprise comme un moyen de purification de l'espace public par lequel un groupe social établit sa domination sur d'autres groupes sociaux en excluant ces groupes de l'espace public et les pratiques définies dans la société comme indésirables, et qui pourtant s'y trouvent. L'objectif a été de répondre aux questions suivantes: si l'interdiction avait pour l'objectif d'éliminer de l'espace public durant la nuit la consommation (problématique) de l'alcool et les représentants des classes inférieures en tant que porteurs de désordre et sources du danger pour les classes supérieures; si l'objectif du procédé mentionné est la réalisation de la domination des classes supérieures et des valeurs qu'elles prônent; si de cette manière est créée la représentation de la ville comme d'une métaphore de l'ordre, de la sécurité et de la pureté morale et physique.

Mots clés: interdiction de vente nocturne des boissons alcoolisées, ville, classe, jeunes, purification de l'espace public, géographies d'exclusion, Serbie

Primljeno / Received: 14.01.2023.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 5.03.2023.